

DEN INTERNALISEREDE KRÆNKER - en analyse af et incestoffer

Benny og Lone Karpatschof
i samarbejde med »Dorte«

Pga den ene forfatter (Lones) flerårige psykoterapeutiske samarbejde med incestofferet »Dorte«, der bl. a. har nedskrevet sine oplevelser og følelser i form af digte, forsøges det i artiklen at rekonstruere, hvordan »Dortes« personlighedsdannelse er foregået under belastningen af massive, sadistiske incest-overgreb. Det psykisk skadevoldende herved ekspliciteres i en række patogene opvækstbetingelser. Derefter undersøger artiklen »Dortes« personlighedsdannelse gennem analysen af en række konkrete personlighedsstrategier, som hun har udviklet. Det overgreb, der med Ferenczi som ophav, kaldes identifikation med angriber, analyseres inden for rammene af et mangfoldigt og kompliceret system af strategier, der danner et koncentrisk system af forsvarsmekanismer, som i første række intenderer at kontrollere de ydre betingelser, som derefter går over til at kontrollere personlighedens integritet, og som i sidste instans tvinges over i nogle psykotiske strategier, der her begrebsliggøres inden for rammene af forfatterens afkoblingsbegreb. »Dortes« psykopatologiske reaktionsdannelser belyses herefter i lyset af den netop beskrevne personlighedsdannelse. Herefter foretages en teoretisk-metodologisk analyse af de spørgsmål, der rejses af den netop foretagne empiriske analyse. Litteraturen om incest gennemgås kritisk mht de metodiske begrænsninger, den er præget af, artiklens egen metode forsøges indkredset og problematiseret, lige som dens almene teoretiske indhold i relation til dels incest-fænomenet og dels afkoblings-begrebet. Artiklen slutes af med »Dortes« epiløg, hvori hun giver sin egen analyse af udgangspunktet, ændringerne og processerne ved det psykoterapeutiske arbejde, hvori hun har været den ene deltager.

NB: De digte eller fragmenter af digte, som forekommer i denne artikel, må ikke citeres.

Splintre indeni

*hun ligger i sengen
og knuger om tremmerne
og angsten er tæt i luften*

*mørket er så stort
stilheden er så voldsom*

*og der er så
desperat fortvivlende åbent*

*mellem tremmerne
i hendes seng*

*og hun vil ikke vide det
men hænderne kan hele tiden komme
alle steder fra
ind mellem tremmerne*

*og hun kan ikke
se dem
i mørket
selv om hun presser sine øjne
af al kraft
og hun kan ikke
høre dem komme
selv om hun
lytter og lytter
gennem skingrende stilhed*

*men måske
er det fordi
hun ikke kan
se og høre
rigtigt*

*og hænderne kan alligevel
hele tiden komme
de kan liste sig ind
over hele hendes krop
alle steder fra
og gøre ondt
og forkert
og hun vil ikke vide det
og hun ved det alligevel*

*og det er som om
alting er gået i stykker
og i stå
i det skærende øjeblik
hvor hun ikke kan*

være
 nogen steder
 for hænderne
 som kan komme
 og hun er nødt til det
 alligevel

og hun ligger stille og splintrer
 i flere
 og flere stykker
 indeni
 mens hun kæmper
 for at tro
 at hun sover

1. Patogene opvækstbetingelser

0. Casehistorien generelt

Dorte er 35 år, lærer, gift gennem 15 år med en arkitekt, og har en pige på 4 år, Maria. Dorte har været udsat for grov incest og mishandling fra faderens side fra sin tidligste barndom. Hun har pga psykiske problemer i barndommen været under psykiatrisk og psykologisk behandling siden sit 12. år uden på noget tidspunkt at afsløre, at hun var incestoffer.

I socio-økonomisk henseende tilhørte familien den lavere del af arbejderklassen. Dortes far var ufaglært fabriksarbejder.

Dorte oplevede ofte i sin tidlige barndom, at moderen blev udsat for vold fra faderens side. Denne vold synes efterhånden at være aftaget samtidig med, at moderen fik en mere passiv og perifer status i familien. Moderen var ofte syg og afviste i reglen kontakt med Dorte. Hun var, som vi om lidt skal se, klar over incesten men gav, ligesom sin mand, Dorte skylden.

Dorte havde også en storesøster, som faderen startede med at efterstræbe, men hun var stærk nok til at stoppe ham. Dorte hørte således, at hun en gang truede med at slå faderen ihjel. Søsteren anskaffede også på et tidspunkt en nøgle til sit eget værelse og låste døren hver aften. Ellers tillod faderen ikke, at der blev låst i huset. Dorte havde heller ingen nævneværdig kontakt med denne søster.

I Dortes tidligste barndom blev hun i en periode pga moderens sygdom passet hos morforældrene. Mormoderen er det eneste menneske, som har vist hende rigtig kærlighed, men i resten af Dortes opvækst sørgede faderen for, at kontakten med morforældrene i perioder blev begrænset. Som 18-årig forlod Dorte sin familie med støtte fra de behandlere, som hun var i kontakt med. Hun har ikke siden set nogen medlemmer af sin familie.

Dorte havde ingen kontakt med sine jævnaldrene. Hun følte sig anderledes og forkert, gik stille omkring og sugede blot indtryk til sig. Men når hun på denne måde passivt forsøgte at være som de andre, følte hun sig falsk, fordi hun skjulte sit sande væsen over for de andre. Det væsen, som indebar, at hun i virkeligheden ikke havde nogen ret til at eksistere.

Der synes at have været en decideret tradition for incest i faderens familie. Farfaderen, som døde da Dorte var 6 år, rørte hende i skridtet under trusserne, når han kunne komme afsted med det. Og Dorte har fortalt, at da hun som lille pige sad og kælede med sin kat, hev farfaderen katten væk fra hende og sagde, at hun var så liderlig, at hun ikke en gang kunne lade katten være i fred. Han slog derefter katten ihjel mod en mur.

Også farbroderen tog på hende, når hun var på besøg. Og han var, som det fremgår af den følgende beretning, lige som sin broder aktiv i fastholdelsen af familiens seksualpolitik.

Et vigtigt element i denne familiære incest-kultur var fasteren, som var indlagt på psykiatrisk afdeling. Når hun fik besøg, råbte hun ofte, at de kom og voldtog hende. Dorte besøgte en gang denne faster sammen med faderen, farbroderen og to kusiner, efter at de to mænd havde drukket hjemmefra. Fasteren var fikseret til sengen, og brødrene fortalte pigerne, at de nu skulle se, hvordan det gik med kvinder, der var liderlige, for det ville gå på samme måde med dem, hvis de også var liderlige.

Fasteren skreg, at de ikke måtte røre hende, men alligevel blev hun udsat for en række seksuelle berøringer, og hendes tøj blev skubbet til side, så en del af hendes krop blev afdækket. Da denne artikel handler om incestens virkninger og ikke om dens årsager, er det i og for sig ikke så afgørende, om fasteren selv har været udsat for incest fra primært sin far (Dortes farfar) og sekundært sine brødre. Afgørende for Dorte har det derimod været, at fasteren stod som det materialiserede symbol på kvinders ustyrlige liderlighed, i særdeleshed hvad hendes egen familie angik, og på straffen for denne liderlighed, nemlig sindssyge og indespærring.

Denne seksual- og kvindefjendske familiekultur overfører faderen til Dorte, fra hun er så lille, at hun har ligget i sin tremmeseng (jvf. indledningsdigtet). Og den misogyne incest fortsætter, lige til hun forlader hjemmet. Mens den tidlige incest er beskrevet i indledningsdigtet, giver det følgende digt et billede af overgrebene i den seneste periode:

*Hans øjne, sammenpressede af vrede/ som snart skal ud/ og hans hænder/
jeg tør ikke se hans hænder/ og jeg tør ikke lade være med at se dem/*

*han har revet mine trusser halvt af/ har set bindet med blod/ han ser bare på
mig med tavs foragt/ og jeg skammer mig dybt i mig selv/ over at være så be-
skidt og ulækker/ over ikke at være åben og parat/ til at modtage hans ag-
gression/*

Der er kold, kold fjernhed og uvirkelighed overalt/ og i hans stemmel mens han siger at jeg er/ et stort svin/ men at han jo så må finde sig/ et andet hull/ når han ikke kan komme til i/ det forbandede svineri/ jeg holder mig derinde/

men nu skal vi lige ha' os en smøg først!!

min strube truer allerede med at kvæle mig/ jeg er helt kold og tom inden/ mens han tænder cigaretten/ og puster røgen ud i hovedet på mig/ med vrede øjne/ og alligevel et fjernt, fjernt blik/ han sidder og leger med cigaretten/

hans hænder, jeg vil ikke se dem, og jeg vil se dem, og vide hvornår/ det er som om jeg bliver revet over inden/

og så skodder han den/ tværer den ud ved min skede/ mens jeg presser mig længere og længere ned i sengen/ og han tænder igen/ og puster røgen ud i hovedet på mig/ og skodder/ og tænder igen/ og skodder/ min hjerne nægter at kapere smerten/ i virkeligheden/ er det slet ikke mig, han skodder dem på/ jeg står her og ser/ at han skodder dem på hende/ som ligger der/

han spytter hende i ansigtet/ hun tør ikke tørre det væk/ det er fordi/ han har ret/ og hun/ selv har været ude om det/

og så finder han sig et andet hull/ maser den ind i min mund/ som jeg spiller op omkring den/ gaber og gaber op for ikke at røre ham/ mit hoved presses bagover/ ind i væggen/ mine kæber knager/ mine mundvige er ved at sprække/ min tunge flygter bagover i halsen/ min strube snører sig sammen/ og kvæler det skrig/ som bølger sig gennem min krop/

Jeg gisper og gisper/ kan ikke få luft/ vil ha' luft/ luften smager af røg og blod og brændt kød/ og jeg vil ikke vide af det/ jeg vil ikke kende til det/ det er overhovedet ikke sket/ det er rigtigt, hvad de siger/ jeg er sindssyg/ jeg vil ikke spændes fast og ligge helt værgeløs/ jeg tør jo slet ikke ligge ned/ i virkeligheden sker det her ikke/

og alligevel er det en slags virkelighed/ jeg skal klare det her/ jeg skal lukke min mund omkring ham/ jeg skal tvinge min tunge til at slikke/ jeg skal blive ved og blive ved, til han er færdig/

og jeg må ikke kaste op/ han slår mig ihjel, hvis jeg kaster op/ jeg skal vende bølgerne i min krop/ sende dem tilbage hvor de kommer fra/ jeg skall

jeg skal klare det/ jeg vil ikke/ jeg vil alligevel/ og jeg væmmes ved mig selv, fordi jeg vill/ men jeg vill/ og jeg skal samle alt i mig selv/ for at få min krop til

*at lystre/ det er som om/ min hals, min mund, min tunge/ har sin egen vilje/
og kæmper imod mig/ og jeg skal samle mig selv endnu mere/ så endelig gi'r
min krop sig/ gi'r efter/ og min mund lukker sig/ og min tunge slikker/ men i
virkeligheden/ er det ikke mig/*

*jeg står her ved siden af/ og ser hun slikker på ham/ voldsomt/ jeg væmmes
ved hende/*

*han siger/ hun er hæslig at se på/ fordi hun er så liderlig/ hun skal ta' en pude
over hovedet/ så han er fri for at se på hende imens/*

*bagefter, hvor hun synker og synker/ og ikke kan synke/ fordi hun ikke kan
komme fri/ af følelsen/ og smagen/ og billedet af sig selv/*

*så ler han/ en halv latter/ der lyder af metal og giver genlyd i hendes hoved/
og han ser på hende/ med væmmelse og foragt/ og siger at hun er/*

*grim/ og dum/ og liderlig/ og sindssyg/ og - i virkeligheden - skulle hun
spærres inde blandt de andre gale/ og hun ender/ som luder og narkoman/
og det er tydeligt, hun godt ka' li' det/*

*hun siger ja og ja og ja/ i desperat fortvivlelse/ og væmmelse/ over sig selv/
mens hun hele tiden venter på/ - med spændte muskler -/ at hans kolde afsky
krakelerer/ og bliver til/ knyttæve efter knyttæve i hendes underliv/*

og så går han.

Forholdet til moderen var på sin vis lige så traumatisk som til faderen. Hun afviste ofte Dortes kontaktforsøg med bemærkninger som: »Du har ødelagt mit liv, du har gjort mig syg, det er din skyld, jeg ikke kan arbejde«, »jeg væmmes ved dig« eller »hun hænger altid omkring mig, det er ikke til at holde ud«.

Dortes far lagde slet ikke skjul på sit misbrug af datteren over for sin kone. Når moderen ydmygt bad om at slippe for sex, kunne han nemlig sige: »Jamen, så bliver jeg jo nødt til at finde mig et andet hul«, hvorefter han gik ind til Dorte.

Når moderen afviste hende, hvad der var normen, så blev hendes længsel efter kærlighed ganske vist frustreret, men samtidig var dette i overensstemmelse med hendes egen selvpfattelse. Omvendt forholdt det sig de enkelte gange, hvor moderen viste hende venlighed. Da følte Dorte sig splittet. Hun følte, at hun var falsk og snød sig til noget, som hun ikke havde ret til. Derfor var hun heller ikke i stand til at tage imod disse sjældne tilfælde af venlighed fra moderens side.

Som 13-14 årig opgav Dorte håbet om accept efter følgende episode:

Moderen kom ind på Dortes værelse en morgen, hvor der lå blodige cigaretstumper i et askebæger. Hun begyndte at råbe og skrigte om, at hun væmmes ved at have sådan en liderlig tøs - og at hun måtte ud af værelset. Hun løb ind til sig selv. Dorte løb efter hende. Moderen skreg: »Jeg væmmes ved dig, jeg brækker mig over dig«. Hvilket hun så også gjorde.

Efter at Dorte flyttede hjemmefra som 18-årig, fortrængte hun fuldstændig incestoplevelserne, indtil datteren var 2 år. Så begyndte Dorte at betragte Maria som hjælpeløs og ubeskyttet over for seksuelle overgreb. Samtidig fik hun mareridt, hvor hun så datteren blive mishandlet, og det skete undertiden med Dortes egne hænder.

Nu dukkede erindringerne om de incestuøse overgreb fra de sidste år i barndomshjemmet op igen. Samtidig blev hun chokeret over datterens begyndende interesse for sine kønsorganer, og i takt hermed udviklede hun en vis aversion og diffus fjendtlighed over for sin datter.

Dorte blev således udsat for et bombardement af angstfyldte og uforståelige følelser, idet hun på den ene side blev martret af de incestoplevelser, som hun i mange år havde fortrængt, og på den anden side følte sig magtesløs mht at beskytte sin datter mod overgreb af lignende art og frygtede, at hun selv var ved at blive lige som sin far over for datteren.

Derfor ønskede hun mere og mere at forlade hjemmet og overlade datteren i mandens varetægt. Da hun en dag så en rift ved Marias skede, efter at pigen havde leget i badekarret med noget plasticlegetøj, blev hun bange for, at det var hende, der overlagt havde tilføjet datteren denne skade. I sin panik besluttede hun derefter at gå i terapi. Og hun har nu været i terapi hos Lone i 2 år.

1. Induceret angst

Det fremgår af indledningsdigtet, at Dorte levede i en kronisk angst. En angst ikke blot for mishandling, men også for at blive slået ihjel. Hendes far gik ofte rundt med en kniv, som han hamrede ned i bordet, mens han truede med at slå hele familien ihjel, og han ville i så fald begynde med Dorte. I de sidste år hun boede hjemme, turde hun ikke lægge sig til at sove på almindelig vis, men sad fuldt påklædt i sin seng.

Perioderne mellem de voldelige overgreb var ofte lige så belastende som selve overgrebene. I starten af en sådan periode forsøgte Dorte at undgå flere overgreb ved at opføre sig eksemplarisk (jvf. næste afsnit om omverdenskontrol som personlighedsstrategi). Men dette lykkedes aldrig. I stedet blev faderen mere og mere rastløs, irriteret og aggressiv. Han gav sig til at slå løs på Dorte, begyndte igen at tage på hende, fortalte hende at hun var led og ulækker.

Og efterhånden voksede denne spændingstilstand til det uudholdelige. Derfor var det ofte en lettelse, når faderen kom ind til hende, for til sidst var

hendes angst for, hvad der ville ske ved det kommende overgreb, så stor, at hun ville gå i psykisk opløsning, hvis hun skulle vente længere. Dorte udtrykker dette på følgende måde:

/og efterhånden/ som min angst blev større/ kunne jeg/ et kort befriende øjeblik/ blive lettet/ når min far/ som jeg havde ventet på/ kom ind til mig/ for at give udtryk/ for sin foragt/

Når ventetiden blev for lang, kunne Dorte være nødt til at overtage faderens rolle og blive sin egen bøddel:

/og hvis der gik for lang tid/ hvor han ikke kom ind til mig/ og hvor angsten og spændingen voksede/ til det uudholdelige/ og han stadig ikke kom/ så måtte jeg selv/ bringe det til ophør/ og magte situationen/ ved at brænde mig og stikke mig/ til jeg følte mig/ samlet og hel/

Måske ser vi her en fremstilling af den psykologiske baggrund for så paradoksale fænomener hos incestofre, som hvad der beskrives ved ordene masochisme og selvmutilerende adfærd (jvf. beskrivelsen af selvafstraffelse i afsnittet om subjekttopløsning).

2. Induceret skyldfølelse og selvhad

Følelsen af lettelse over faderens komme og Dortes overtagelse af faderens adfærd komplicerede imidlertid hendes situation yderligere, fordi disse reaktioner var medvirkende til den oplevelse af medskyld, som er det næste punkt i vores gennemgang af de patogene betingelser.

I følgende uddrag af et digt om, hvordan faderen i hallucineret form stadig hjemsøger Dorte, gengiver hun sine erindringer om det, som faderen oprindeligt har sagt til hende:

/og jeg har altid været så udfordrende og liderlig/ jeg har tiltrukket alle mænd/ så han hele tiden måtte lægge sig imellem/ og advare dem mod/ at komme for tæt på mig/ jeg har altid været/ så fuldstændig vild og gal og besat efter mænd/ og i virkeligheden/ er jeg sindssyg/ og burde spærres inde/ blandt de andre gale/ jeg er sygelig sexgal/ jeg har altid spredt mine ben/ så hurtigt og villigt/ for hvemsomhelst/ nårsomhelst/ og han gjorde det hele/ for min skyld/ og jeg ville så gernel/ jeg var så vild med det/ og der var ikke andet/ han kunne gøre/ for at opfylde mine behov/ men jeg var bare så umættelig/ så liderlig og dyrisk og pervers/ selv at blive slået/ kunne jeg li'/ og selv om han prøvede/ at opfylde mine enorme behov/ kunne jeg ikke få nok/ jeg kastede mig alligevel/ over alle mænd/ hæmningsløst/ jeg er et uhyrel/ et skadedyr/ som burde udryddes/ og en dag/ hvor han ikke kan holde

min liderlighed ud mere/ slår han mig ihjel/ og jeg vover at kalde det seksuelt misbrug nu/ hvordan kan det være misbrug/ at han gjorde/ hvad jeg ville/ og hvis der er nogen/ som er blevet misbrugt/ er det ham/ han var jo tvunget til det/ der var ikke andre måder at styre mig på.

3. Stigmatisering af lyst og sensualitet - profeti om sindssyge

Faderen overførte altså skylden for det incestuøse forhold på datteren, og han har haft held med denne transaktion, for Dorte oplevede jo, at faderens overgreb og mishandlinger var berettigede, og at hun selv fremkaldte disse lidelser gennem sine egne handlinger. Når Dorte således overtager faderens hadefulde følelser over for hende, har det en række fatale konsekvenser for hende.

For ikke alene pålægges hun skylden for det hemmelige forhold, der sker samtidig en stigmatisering af de til seksualiteten knyttede handlinger og følelser. I Dortes tilfælde bliver det hele karakteriseret som »liderlighed«. Yderligere bliver fasterens person og skæbne jo brugt i den familiære incestkultur i en slags social kontrols tjeneste. Enhver lystfølelse og enhver sensuel oplevelse bliver derfor belagt med skyldfølelse, selvhad og angst for at blive ramt af sindssyge.

4. Kobling af seksualitet til angst og smerte

Gennem mange år lever Dorte med en seksualitet, som ikke blot var påtvunget og stigmatiseret, men som indebar en betydelig fysisk smerte og en stor angst. Helt under bevidsthedens niveau må der derfor være sket en klassisk betingning, således at seksualitet bliver forbundet med smerte. Ved siden af de mere overordnede psykologiske blokeringer er der derfor formentlig også tale om mere primitive organismiske barrierer for seksuel lystfølelse. Her foreligger der selvfølgelig intet explicit empirisk materiale, men en hypotese om organismisk blokering understøttes af Dortes svære blokering over for enhver type af seksualitet.

5. Kobling af seksuel relation og forældre-barn-relation

Den model af forældre-barn-relation, Dorte bliver præsenteret for, er ganske uanvendelig. Hun kan fornuftigvis forkaste den i sin helhed, hvad hun umiddelbart gjorde, men derved kommer hun også til at forkaste enhver kropslig intimitet med børn, fordi en sådan kontakt i den oprindelige model er defineret som liderlighed.

Som omtalt i casebeskrivelsen havde Dorte efter alt at dømme et pro-

blemfrit forhold til Maria i de første to år. Dorte følte ingen modvilje eller angst ved at røre ved eller kærtegne den lille. Krisen indtrådte netop på det tidspunkt, hvor Maria begyndte at interesse sig for sine kønsorganer. Herved trådte barnet ind i Dortes traumatiske felt, nemlig alt det som er omfattet af hendes opfattelse af »liderlighed«.

Derfor hørte hun nu sin far forbande hende selv og barnet med udtalelser som:

»Barnet er liderligt, og det lader du hende bare være.«

»Hun er liderlig, fordi du har smittet hende.«

Dorte var simpelthen bange for, at datteren skulle udvikle sig i samme retning som fasteren. I familieideologien fører liderlighed (fx masturbation) jo i sidste ende til sindssyge. Disse følelser giver hun udtryk for i følgende fragment:

/og han har også set/ hvordan jeg hele tiden/ skal røre ved ungen/ og hvordan jeg lærer hende/ at røre ved mig/ og hvordan jeg nyder det/ og jeg burde slet ikke have lov til at ha' et barn/ jeg burde spærres inde/ blandt de andre gale/ og min unge burde fjernes og beskyttes imod mig/

Derfor blev Dorte nu bange for at røre ved barnet, fordi både hun selv og barnet var blevet defineret som seksuelle væsener, og enhver berøring fra hendes side var nu stigmatiseret som liderlighed.

I starten af terapiperioden turde Dorte således kun røre sit barn på hovedet og på hænderne af angst for at skade eller smitte barnet med sin egen liderlighed.

Dortes afkald på tæt kontakt med barnet skabte selvfølgelig et savn. Men hun fandt ud af, at dette savn nødtørftigt kunne dækkes, når barnet om aftenen var fuldt påklædt og lå behørigt afskærmet i en sovepose. Så kunne Dorte godt give hende et kram.

6. Kærlighedssavnet over for forældrene

Det var ikke kun over for faderen, at der manglede en tillidsfuld følelsesmæssig tilknytning. I forholdet til moderen blev afvisningen fra hende modsvaret af Dortes skyldfølelse:

/og selv om jeg var/ så dårligt et menneske/ især over for min mor og far/ og selv om jeg ikke fortjente/ noget som helst/ så længtes jeg mange gange/ vildt og desperat/ efter at blive rørt ved/ især efter/ engang/ at få lov/ at holde min mor i hånden/ og jeg vidste/ hvor umuligt/ og urimeligt det var/ og jeg var et meget dårligt menneske/ når jeg gjorde min mor/ så meget ondt/ og alligevel/ tillod mig/ at ønske/ hendes accept/

Efter alt at dømme har udviklingen af Dortes emotionssystem, altså hendes evne til at udvikle stabile, empatiske relationer til andre mennesker, alene beroet på det tidlige forhold til bedsteforældrene. Et forhold som faderen periodevis fik begrænset, men som trods alt må have kunnet nå at give et tilstrækkeligt grundlag for Dortes emotions- og værdisystem.

Selv om Dorte altså på næsten uforståelig vis har bevaret de fundamentale dele af sit følelsesliv, så har savnet af kærlighed fra forældrenes side naturligvis sat sine tydelige spor. Hun er præget af en fundamental kontaktangst, som bunder i forventningen om at blive afvist, fordi hun, som vi skal se i næste afsnit, opfatter sig selv som så ond og værdiløs, at hun er sikker på, at ingen vil have noget med hende at gøre, når de lærer hende at kende. Hun regnede således bestemt med, at det aktuelle terapiforløb ville blive stoppet, når jeg fik afsløret hendes sande karakter.

Efter hver terapitime blev hun således de første par år lige glædeligt overrasket over, jeg atter trak lommebogen op for at aftale en ny tid.

2. Personlighedspsykologiske strategier

I den terapeutiske dialog er 5 forskellige strategier hos Dorte blevet afdækket. Det er strategier i den forstand, at der er tale om bestemte måder at forholde sig til tilværelsen på. Oprindeligt måder at klare de psyko-patogene påvirkninger, som vi netop har beskrevet, men sidenhen forholdemåder, som er rammen om personens intentionelle handlinger, men som ikke selv er intentionelle, fordi de er blevet dannet på et tidspunkt eller under betingelser, hvor der ikke forelå noget frit valg.

1. Omverdenskontrol

Den første af Dortes strategier er den umiddelbart mest forståelige. Den går ud på gennem en voldsom anstrengelse at opnå kontrol over den desperate situation:

/jeg vidste/ at hvis jeg virkelig/ tog mig sammen/ og gjorde mig umage/ og tænkte mig godt om/ og sørgede for at overskue det hele/ og gjorde det helt rigtigt/ så ville det holde op/ det med min far/ og jeg prøvede intenst/ at forbedre mig/ og nogen gange/ syntes jeg selv/ at jeg var blevet lidt bedre/ men det holdt ikke op/ og det var fordi/ det alligevel var forkert/ det jeg gjorde/ og det var nok fordi/ jeg var så forkert inden/ at jeg måske aldrig/ kunne blive god nok/ og hver gang/ jeg rigtig gjorde mig umage/ endte det alligevel med/ at jeg fik bekræftet/ hvor dårlig jeg var/ gennem det min far gjorde/ og især gennem det/ han tvang mig til at gøre/

På det reale plan må Dortes situation forekomme at have været præget af den yderste afmagt. Men for hende selv har det set anderledes ud. Gennem

sine forsøg på at kontrollere alle risikofaktorer knyttet til omgivelserne og i særdeleshed til faderens sindsstemning har hun i denne spændingsfase meget ofte oplevet at kunne forebygge faderens angreb.

Kontrolstrategien har krævet en voldsom anspændelse. Dorte har hele tiden skullet være til stede i feltet, og hele tiden har hun skullet være et skridt forud for begivenhederne. Aldrig lade den varme kaffe blive stående. Fjerne de tomme flasker, som ellers kunne komme flyvende gennem luften. Sætte mormoderens kat ud i haven, når faderen var på besøg for at beskytte den mod at blive brændt med cigaretter. Og derudover altid være den perfekte datter, som hele tiden forsøgte at gøre faderen tilfreds, fx ved at lave hans livretter.

For udenforstående må strategien med omverdenskontrol forekomme at have været magiske besværgelsesritualer, men rent faktisk har Dorte ofte set sine forsøg på at opnå kontrol over den truede omverden kronet med held. Selv om strategien reelt har været magtesløs over for de svære overgreb.

Desuden har strategien med omverdenskontrol haft en meget mere langsigtet og principiel betydning. Nemlig at bevare troen på en bedre fremtid:

/jeg var nødt til at tro på/ at det var mig/ der var noget i vejen med/ det var min eneste chance/ for at magte situationen/ for når det var mig/ der var noget i vejen med/ så kunne det hele blive bedre/ hvis jeg tog mig sammen/ og forbedrede mig selv/ og jeg var nødt til at tro på/ jeg kunne ændre situationen/ at det hele engang ville blive bedre/

Det personlighedspsykologiske indhold i omverdenskontrolstrategien har således været sammensat. På den ene side er denne strategi udtryk for en total accept af krænkerens påstand om hendes egen skyld og værdiløshed. Men samtidig har den været et udtryk for en implicit, men konsekvent modstand over for krænkerens destruktive vurdering af hende. På det aktuelle plan har Dorte givet krænkeren ret, men på det potentielle og det fremtidige plan har hun fastholdt sit håb om at kunne ændre verden og sig selv. Desuden har hun opretholdt en form for modkontrol over for faderens tyranni. Gennem omverdenskontrolstrategien har Dorte i realiteten defineret sig selv som mod- snarere end medspiller.

Svagheden ved denne strategi har selvfølgelig været, at den helt er knyttet til spændingsfasen, hvor Dorte til et vist punkt har kunnet opleve at have kontrol over situationen. Faktisk reagerede Dorte på faderens voksende aggressivitet med stadig intensivering af sine egne forsøg på at kontrollere situationen. Men på et vist tidspunkt er det illusoriske ved denne kontrol blevet øjensynligt, nemlig når faderens irritation og rastløshed blev umulig at dæmpe. På dette tidspunkt er enhver omverdenskontrol brudt fuldstændig sammen, og Dorte ventede kun på, at overgrebet skulle komme.

Når denne ventetid blev uudholdelig, kunne Dorte, som vi så i afsnittet

om Induceret angst, foregribe overgrebet ved at brænde sig med cigaretter eller ride sig i skeden eller ved at stikke nåle i kroppen. Hun følte sig nemlig ikke bare angst, men også splittet, fordi hun ventede på at blive mishandlet, og ikke fortjente at slippe. Hun følte sig helt igennem falsk, fordi hun dækkede over sin indre ondskab, og derved undgik sin velfortjente straf. Ved at straffe sig selv kom hun til at føle sig mere hel. Der kom en større overensstemmelse mellem, hvordan hun havde det, og hvordan hun fortjente at have det.

Men denne selvafstraffelse, som vi skal vende tilbage til under afsnittet om Subjektløsning identifikation, var selvfølgelig ikke nogen egentlig løsning. På et tidspunkt er Dorte derfor skiftet over til en radikalt anden strategi, nemlig tomhedsstrategien, hvor hun søgte at bekæmpe sin rædsel ved at prøve på at gøre sig tom for alle følelser, ønsker og tanker.

Hvis hun nemlig ikke nåede at gøre sig tom, når kontrollen brød sammen, så indtrådte der et psykisk sammenbrud, som hun for alt i verden måtte forhindre. Fx. var der et tilfælde, hvor fasteren var på besøg, og hvor faderen i stedet for at skodde sin cigaret i askebægeret anvendte sin søsters arm. Da blev Dorte klart over, at hun ikke alene havde været ude af stand til at kontrollere situationen, men at hun heller ikke havde kunnet forudse sit eget tab af kontrol. Derfor nåede hun ikke at gøre sig tom, og derfor brød hun sammen (jvf. afsnittet om fuldstændig afkobling).

Det er som en tilpasning til truslen og fordømmelsen fra faderen, at Dorte har udviklet sin strategi med omverdenskontrol. I denne strategi er der indbygget en meget høj grad af accept af faderens billede af hende, og samtidig, som vi har set, en implicit protest, som måske kan formuleres: »Jeg er ganske vist et meget dårligt menneske, men jeg arbejder på at blive bedre en gang.«

Over for andre mennesker har denne tilpasning til et patologisk miljø imidlertid skabt en ny modsigelse. Den opstår, når Dorte møder venlighed og accept fra andre mennesker. Det er jo netop, hvad hun savner mest af alt, men samtidig er hun ude af stand til at tage imod denne accept og venlighed, fordi den er i modstrid med den selvopfattelse, som hun har måttet danne under presset fra faderen.

Når hun er sammen med andre, forsøger hun at stjæle sig til en oplevelse af normalitet og accept, men samtidig føler hun sig helt igennem falsk, fordi hun har måttet skjule sin ondskab og unormalitet:

/Selv om jeg vidste så klart/ at jeg ikke fortjente det/ så ville jeg ha' det/ og derfor måtte ingen afsløre mig/ afsløre hvordan jeg egentlig var/ og jeg lod bare som om/ jeg var god nok/ og sugede til mig/ tog alt hvad jeg kunne få/ jeg varmede mig/ ved at være sammen med/ mennesker som ikke forstod/ hvordan jeg/ i virkeligheden fortjente at ha' det/ og jeg gemte på ord og oplevelser/ tog dem frem for mig selv/ brugte dem igen og igen/ tænkte på dem/ drømte om dem/.

Opfattelsen af denne indre ondskab indebærer, at Dorte har måttet udvikle en skal, som kan skjule hendes frygtelige væsen for andre mennesker:

/og jeg var meget bange for/ at nogen lagde mærke til mig/ at nogen pludselig så på mig/ og kunne lugte eller mærke/ at jeg var så helt igennem falsk og forkeret/ at jeg ikke burde eksistere/ at jeg bare udenpå lignede et menneske/ men at inden/ hvor alle andre var/ almindelige og rigtige/ der var der ikke andet/ end ondskab/ og stinkende råddenskab i mig/

Kun over for morderen oplevede Dorte en accept og forståelse, som kunne gennemskue og derfor fjerne denne følelse af at være falsk. Når Dorte var ved at trække sig væk fra morderens kærlighed, som hun ikke syntes, at hun fortjente, så afviste morderen simpelthen Dortes forsøg på at trække sig væk - og fastholdt kontakten.

Som konsekvens af modsigelsen mellem Dortes selvopfattelse og andres ufortjente venlighed, kunne hun være nødt til at straffe sig selv fysisk - fx ved at stikke eller brænde sig, når hun havde tilsneget sig accept. Kun ved på denne måde at genoprette balancen mellem venlighed og straf kunne hun fjerne modsigelsen mellem sine forventninger og den faktiske omgangsform mellem mennesker. Pga den svage og splittede personlighedsdannelse er kontakt med andre altså en trussel mod personlighedens integritet:

/og samtidig med/ var jeg ved/ at blive flået i stykker inden/ af at række over afstanden/ mellem de gode varme oplevelser/ og det jeg fortjente/

Ved omverdenskontrollen er hele personligheden for så vidt intakt, men der opstår en stærk splittelse mellem Dortes altomfattende forsøg på ydre kontrol og det kaos, som oprindeligt herskede i hendes omgivelser og som gennem tilpasningen hertil er overført til hendes eget sind. Således er der opstået en splittelse mellem den selvopfattelse, som Dorte har overtaget fra faderen, og den måde hun bliver behandlet af andre mennesker. Når Dortes indre splittelse bliver ulidelig, må denne strategi derfor erstattes af en helt anden, nemlig tomhedsstrategien.

2. Tomhedsstrategi

Ved tomhedsstrategien er funktionen ikke længere rettet mod problemerne på det ydre genstandsmæssige plan. Funktionen er i stedet at afhjælpe belastningen af psyken, når strategien med omverdenskontrol bryder sammen i fortvivlelse og angst. Tendensen i tomhedsstrategien er at afkoble hele det forpinte følelsesliv, at blive som en automat:

/og jeg forsøger af al kraft/ at tvinge mig selv til at fortsætte/ mens jeg fylder mig/ med mere og mere tomhed/ jeg vil klare det/ men alting bliver så uvirkeligt og fjernt/

Eller i passagen, som allerede er citeret på s. 178:

/min strube truer allerede med at kvæle mig/ jeg er helt kold og tom indeni

hvor tomhedsstrategien tydeligvis på en gang er et forsøg på at værgе sig, dels mod en uudholdelig virkelighed og dels mod nogle affektive reaktioner, som er ved at tage magten fra hende. I stedet for det håbløse forsøg på at kontrollere en uforudsigelig og nådesløs omverden går hun i stedet over til at forsøge på at kontrollere sin egen psyke ved at tømme den for indhold.

I modsætning til omverdenskontrollen er tomhedsstrategien ikke primært knyttet til den ydre sociale realitet, til den socialt definerede aktivitet, som vi i vores referensramme kalder for virksomhed. Tomhedsstrategien er derimod en type strategi, der i højere grad er rettet mod de indre modsigelser, som belaster psyken, når personens virksomhed bliver blokeret - helt eller delvis. Når en sådan blokering foreligger, reagerer psyken med den affektive tilstand, som hedder angst, og den kan blive så stærk, at den nødvendigvis må nedbringes, uanset hvordan.

Hvis den nu ikke kan nedbringes ved at sætte ind over for den faktiske blokering, som har ramt selve virksomheden - eller dele af den, fx. fordi der foreligger overmægtige sociale strukturer eller magtfulde personer, som er årsagen til blokeringen, eller fordi det ligger uden for personlighedens repertoire at erkende eller realisere løsninger, så må nedbringelsen af angsten nødvendigvis finde sted på det indre psykiske plan. En sådan intern aktivitet til nedbringelse af blokeringsangsten, er altså ikke længere rettet mod virksomheden i det sociale felt, men består tværtimod i, at der sker en hel eller delvis *afkobling*, dvs opgivelse af tilknytningen til det sociale felt gennem den almindelige virksomhed.

Med tomhedsstrategien er der kun tale om en begrænset afkobling, nemlig vedrørende den del af tilknytningen til det sociale felt, som administreres af følelseslivet. Den erkendelsesmæssige tilknytning er imidlertid forholdsvis intakt. Dorte forsøger at være som en automat, der udadtil fungerer socialt, men som ikke har nogen følelser, der kan registrere lidelsen eller selvhædet.

Men netop fordi tomhedsstrategien ikke er rettet mod den ydre realitet, men kun mod reaktionen på den, så kan den psykiske spændingstilstand, angsten, vokse til et niveau, hvor mere vidtgående afkoblingsstrategier må sættes ind. Den strategi, som Dorte har udviklet til afløsning af tomhedsstrategien er *virkelighedsfornægtelsen*.

3. Virkelighedsfornægtelse

I det nedenstående digt beskriver Dorte, hvordan hun forsøger at holde den grusomme virkelighed ude ved at fornægte dens eksistens:

/Pludselige hænder under min bluse/ hen over min krop/ ind mellem mine ben/ hænder/ som rørte og tog/ i tavshed/ og forsvandt/ og efterlod mig/ kold og tom for alt/ hænder/ som fik mig til at tvivle/ på alt i mig selv/ fik virkelighed og uvirkelighed/ til at flyde sammen/ så jeg ikke kunnel/ adskille det mere/ for når jeg lige troedel/ at nu vidste jeg/ at det var det/ der sketel/ så var det allerede forbi/ hvis det overhovedet var sket/ og måske var det slet ikke sket/ måske var det noget/ jeg troedel/ og hvis jeg nu bare lod som om/ jeg slet ikke var i tvivl om/ at det ikke var sket/ så var det næsten som om/ det ikke var sket/ hvis det altså var sket./

Denne manipulation med virkelighedsopfattelsen er imidlertid i endnu højere grad end tomhedsstrategien kun et kortfristet værn mod den overmægtige virkelighed. Desuden har virkelighedsfornægtelsen som konsekvens, at Dorte bliver i tvivl om, hvad der er *virkeligt* og hvad der ikke er det. Det bliver i sig selv et problem for hende at kunne fastholde virkeligheden, fordi der er så meget, som bliver indhyllet i uvirkelighedspræg, og fordi hun også bliver i tvivl om sin egen realitetssans.

Derfor beskriver hun en barndomsepisode som særligt væsentlig. En gang besøgte hun sin mormoder sammen med sin far, og faderen tog hende på et tidspunkt på brysterne i mormoderens fravær. Mormoderen blev meget vred og sagde til faderen, at han skulle forlade køkkenet. Hun sagde derefter til Dorte, at sådan noget måtte hendes far ikke gøre ved hende. Derved fik Dorte første gang i sit liv bekræftet, at det var sandt, hvad hun oplevede, at faderen gjorde, og at han ikke havde ret til det. Mormoderen viste sig ved denne lejlighed som en moralsk overlegen person i forhold til faderen, og da han luskede væk, voksede hun i Dortes øjne.

Men ved alle de andre krænkelser var der ingen beskyttere eller vidner til stede. Der var ingen til at hjælpe hende til at danne en konstruktiv virkelighedsopfattelse, og i stedet var hun derfor tvunget til at fornægte den virkelighed, som systematisk sigtede på hendes ødelæggelser. Den usikre virkelighedsopfattelse gjorde hende yderligere usikker, og ofte så hun sin vaklende realitetssans som et truende tegn på den sindssyge, som faderen havde forbandet hende til. I et digtfragment skriver hun karakteristisk nok:

/jeg vil ikke vide af det/ jeg vil ikke kende til det/ det er overhovedet ikke sket/ det er rigtigt hvad de siger/ jeg er sindssyg/ jeg vil ikke spændes fast og ligge helt værgeløs/ i virkeligheden er det her ikke sket/

Virkelighedsfornægtelsen er en afkobling fra den forfærdelige ydre virkelighed, men lige så forfærdelig er den indre virkelighed, som består i Dortes egen selvopfattelse. Og på samme måde, som hun kan være nødt til at fornægte den truende og fornedrende ydre virkelighed, kan hun være tvunget til at tage afstand fra den foragtelige og modbydelige person, som er genstand for faderens fordømmelse og afstraffelse. Den afkoblingsstrategi,

hvor Dorte som subjekt tager afstand fra denne genstand, vil vi kalde for *Subjektopløsende identifikation*.

4. Subjektopløsende identifikation

Ved denne strategi foretager personligheden et vidtgående indgreb over for sig selv. Hvor det ved tomhedsstrategien var følelseslivet, som blev afkoblet, og ved virkelighedsfornægtelsen yderligere erkendelsen af virkeligheden, så er det nu også selve viljeslivet, som bliver afkoblet hos Dorte. Hvad er der så tilbage, kan man spørge? Faktisk ikke noget af Dortes subjektside. Hun holder op med at betragte sig selv som et subjekt, det vil sige som et selvstændigt handlende, følende og erkendende væsen. Tilbage bliver hendes afpersonaliserede krop, Dorte som rent objekt, og evt. en skyggeagtig og uselvstændig subjekterstatning, som står ved siden af og betragter Dorte som objekt, eller som forbinder sig med et subjekt, som er så stærkt, at det kan overtage styringen, og som oprindeligt har været faderen.

Denne udspaltning af Dorte i en subjektdeel, som bogstaveligt talt tager afstand fra objekt delen, fremgår af digtet i casebeskrivelsen (s. 178), hvor opdelingen er syntaktisk markeret som en skelnen mellem en 1. person, det fortællende »jeg« og en 3. person, der omtales som »hun«:

*/min hjerne nægter at kapere smerten/ i virkeligheden/ er det slet ikke mig,
han skodder dem på/ jeg står her og ser/ at han skodder dem på hende/ som
ligger der/*

*/han spytter hende i ansigtet/ hun tør ikke tørre det væk/ men i virkeligheden/
er det ikke mig/*

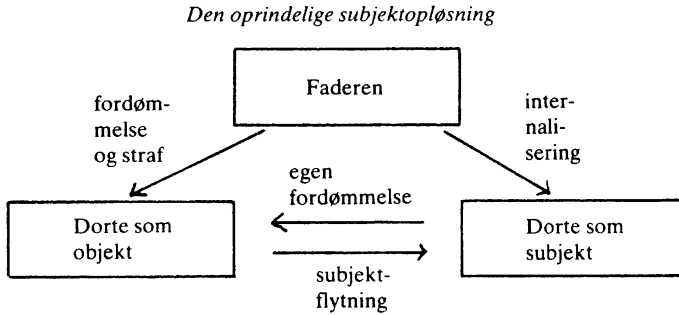
Og atter i en lidt senere passage fra samme digt:

*/jeg står her ved siden af/ og ser hun slikker på ham/ voldsomt/ jeg væmmes
ved hende/*

I en drøm, som Dorte har rapporteret, sker der en sådan spaltning i en objektside, som alene foreligger som genstand for Dortes (og faderens) foragt, og et iagttagersubjekt, der helt identificerer sig med faderen:

*/jeg ser hvad min far gør/ tvinger mig til at gøre. Jeg føler mig samlet og hel
og nærmest ét med min far. Jeg afskyr og foragter hende, som ligger der,
hun er sindssyg og liderlig og alt det værste, jeg ved, og hun burde ikke eksistere.
Alt hvad han gør/ tvinger hende til, har hun fortjent. Jeg væmmes og væmmes
ved hende . . . /*

Grafisk kan vi illustrere denne form for subjektopløsning på følgende måde:

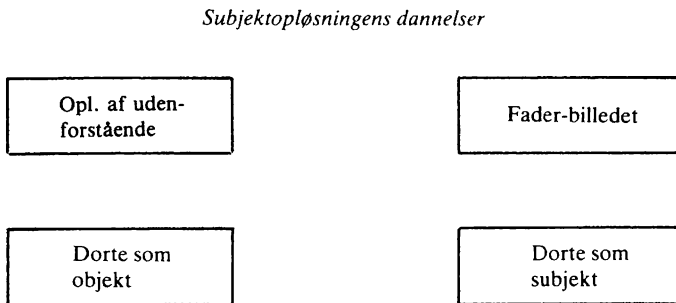

(fig. 1)

Det fænomen, vi møder her, subjektets abdikation og internaliseringen af kræmperen, synes at være det som *Ferenczi* har kaldt *Identifikation med angriber* (og som er omtalt under litteraturgennemgangen).

Konsekvensen af identifikation med angriberen er, at Dorte først påtager sig hele skylden for sin egen ulykke, og dernæst at hun mere og mere tvinges til at opgive sig selv.

Den netop viste form for subjektopløsning er efter alt at dømme den oprindelige form. Her spalter Dorte altså i tre forskellige psykiske størrelser: Objektdelen, subjekt delen og faderbilledet. Når hun sidenhen har været i en belastende situation, som har involveret andre mennesker, er der derfor op til fire medvirkende psykiske dannelser, som det fremgår af nedenstående diagram:

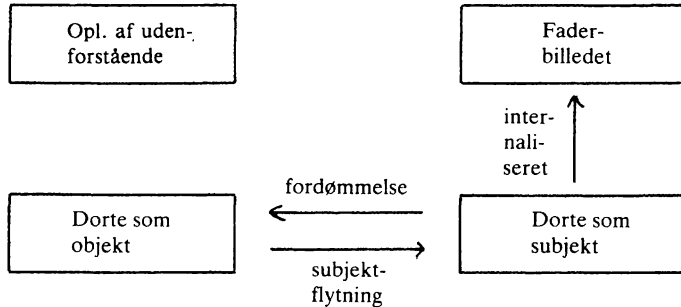

(fig. 2)

Den mest almindelige form for subjektopløsning indeholder ikke direkte fa-

derbilledet, idet faderens indflydelse alene viser sig i den internaliserede aggression, som den udspaltede subjektside udøver:

Simpel objekt-subjekt-spaltning

(fig. 3)

Denne form for spaltning oplevede Dorte før det aktuelle behandlingsforløb meget ofte, ja flere gange om dagen. Fx i forbindelse med den følelse af falskhed, som er beskrevet tidligere, og som hun i første omgang forsøgte at modvirke gennem tomhedsstrategien. Når denne milde form for afkobling ikke slår til, må hun gå videre til den her beskrevne subjektopløsning.

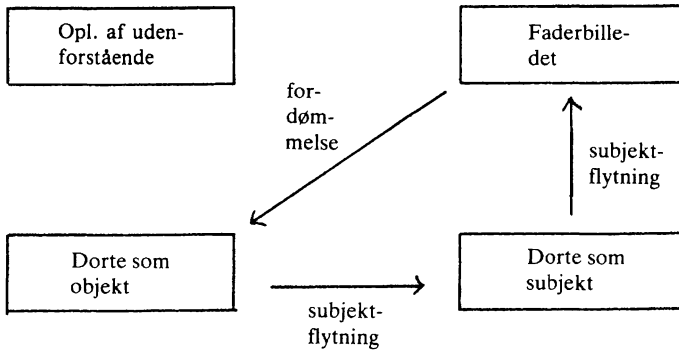
I sin fulde konsekvens er identifikationsstrategien et psykotisk træk. Den internaliserede krænker dominerer mere og mere personligheden, indtil den bryder sammen, og dernæst bliver den internaliserede krænker ekster-naliseret igen, nemlig som hallucination.

Der optræder således en hallucination af faderen i den følgende passage, hvor han hjem søger Dorte, mens hun kæmper med at overvinde sin seksualangst i forholdet til sin mand.

/og så pludselig står min far der/ så fuldstændig virkelig/ midt i en tågedis af uvirkelighed/ og jeg ligger nøgen i sengen/ og han står bare der/ og ser på mig/ med ren foragt/ lysende ud af øjnene!

Grafisk kan denne form for subjektopløsende identifikation illustreres:

Hallucinatorisk subjektløsning

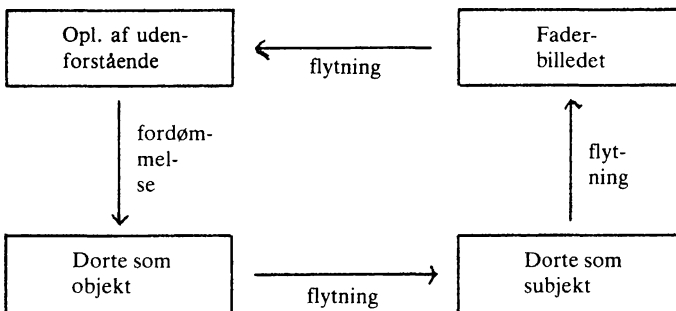
(fig. 4)

Denne form for subjektløsning er den mest radikale og for Dorte den mest uhyggelige. Her smelter subjektsiden sammen med faderbilledet, således at hun selv helt forsvinder som subjekt, mens der i stedet optræder en hallucination af faderen, som fordømmer hende ubarmhjertigt, og som truer hende på livet.

En tredje form for subjektløsende identifikation kan ske i forbindelse med en anden identifikationsfigur end faderen, fx med mig som terapeut. Det sker, når der opstår en eller anden modsigelse i forholdet til vedkommende. Dorte kan da opgive sin egen subjektivitet og underkaste objektdele en negativ opfattelse og vurdering, som knyttes til identifikationsfiguren.

Grafisk kan denne form for subjektløsende identifikation illustreres:

Sammensmeltning af faderbilledet med identifikationsfigur

(fig. 5)

Her projiceres altså den internaliserede krænker over på en helt uvedkommende person.

En meget alvorlig konsekvens af den internalisering Dorte har foretaget af krænkeren er, at den også implicerer en overtagelse af krænkerens afstraffelse:

/så meget valgte jeg min far/ at jeg længtes efter hans foragt/ og selv gjorde de samme ting ved mig/ hvis han ikke gjorde dem/

Som vi har været inde på tidligere, har selvfafstraffelsen altså for det første haft den betydning, at den fjernede splittelsen mellem den indre følelse af ondskab og falskhed og den ufortjente tilbageholdenhed fra faderens side.

Desuden har selvfafstraffelsen lettet angsten ved den pinefulde ventetid:

/og hvis der gik for lang tid/ hvor han ikke kom ind til mig/ og hvor angsten og spændingen voksede/ til det uudholdelige/ og han stadig ikke kom/ så måtte jeg selv/ bringe det til ophør/ og magte situationen/ ved at brænde mig og stikke mig/ til jeg følte mig/ samlet og hel/

Endelig har selvfafstraffelsen for det tredje også haft en mere primitiv funktion, nemlig at fastholde den rest af virkelighedsopfattelse, som er tilbage, nemlig kropsoplevelsen. Gennem smerten bekræftes ialtfald kroppens eksistens.

Denne objektbekræftende funktion ved selvfafstraffelsen fremgår af følgende fragment:

/og hun begynder forsigtigt at samle sig selv/ hun samler sig og samler sig med flere og flere nåle i sin arm/ og til sidst er hun ved at blive hel igen./

Når først kropsoplevelsen bliver kompromitteret, er vi ovre i den sidste og mest belastende psykiske tilstand, opløsningen af objektoplevelsen, som omtales i næste afsnit.

Den for Dorte allerværste form for identifikation er hendes overtagelse af krænkerens rolle over for sit eget barn. Det var, som vi tidligere har set, netop denne trussel, som motiverede hende til at gå i terapi. I en drøm ser hun således, hvorledes Maria bliver mishandlet:

/Hænder, der gør ondt på Maria. Hun græder, hun bløder fra munden og fra skeden, hun har brændemærker og mærker efter slag. Hun græder og kalder på mig, jeg vil hjælpe - hende, men min krop er lammet og død, og jeg tvinger mig af al kraft, men jeg kan ikke bevæge mig, og hænderne bliver ved med at gøre ondt, og jeg kan ikke rumme, hvad der sker med Maria, og jeg kan ikke hjælpe hende, og hun kalder på mig. Og så pludselig ser jeg, at hænderne sidder fast på mine arme, - det er mig, der mishandler Maria./

Hvad er nu rationalet i denne umiddelbart selvplageriske og personlighedsopløsende strategi? Som alle de andre personlighedsstrategier, er også subjektopløsningen en målrettet og i sin oprindelse yderst intelligent forholdsregel, der imidlertid er blevet forstyrrende eller endog ødelæggende under helt andre livsbetingelser end dem, som herskede under Dortes opvækst.

Faktisk kan der påpeges to forskellige funktioner, som er indbygget i den subjektopløsende strategi. For det første indebærer den jo, at Dorte tager afstand fra sig selv som offer eller som uacceptabel og unormal person ved at isolere smerten og ydmygelsen til den objekt-del, som hun forlader, og derved bliver oplevelsen af smerte eller ydmygelse formindsket, hvis blot smerten eller ydmygelsen holder sig under et vist kritisk punkt, hvor Dorte helt krakelerer og ryger over i den objektopløsning, som er den næste strategi, vi skal gennemgå.

Og for det andet er spaltningen i en subjektløs objekt-del og en objektløs subjekt-del en måde at holde fast i en del af sig selv, idet i alt fald kroppen opleves som intakt. Her tjener subjektopløsningen altså samme funktion som selvafstraffelsen. Subjektopløsningens primære mål er således at forebygge den værste form for afkobling, nemlig objektopløsningen.

Den subjektopløsende identifikation indebærer subjektets opgivelse, men det er ikke en psykologisk opløsning af hele personen. Personen foreligger stadig som objekt, nemlig objekt for den internaliserede kræmperes fordømmelse og afstraffelse. Men denne psykotiske strategi, der er den næstsidste desperate udvej af ulidelig psykisk belastning, kan netop i disse belastningssituationer ikke fjerne belastningen i sig selv. Derfor efterfølges den subjektopløsende strategi oftest af den sidste og radikale afkoblingsstrategi, den objektløsende.

5. Fuldstændig afkobling (opløsning af objektoplevelse)

I indledningsdigtet beskriver Dorte, hvordan hun oplever sig selv som gående i opløsning. Denne opløsning af selvet er en oplevelse af at gå rent fysisk i stykker:

/jeg bliver revet og flået/ i så mange stykker indeni/ mit hoved brister/ alting skrider/ kun huden holder sammen på resten/

Denne oplevelse er begyndelsen på den opløsning af objektoplevelsen, som i modsætning til de tre forrige afkoblingsstrategier, altså tomheds-, virkelighedsfornægtelsen og subjektopløsningen, ikke kun er en delvis afkobling af psyken fra den uantagelige virkelighed. Opløsningen af objektoplevelsen er en total afkobling. Det vil sige, at Dorte oplever, at kroppen går i fuldstændig opløsning, og bevidstheden forsvinder på et tidspunkt under denne afkoblingsproces. Samlet betegner de fire afkoblingsstrategier således en trin-

vis evakuering af bevidstheden i en situation, hvor psyken udsættes for en belastning, som er større end den kan tåle.

Afkoblingens logiske trinrække er altså først en opgivelse af følelserne, således som det sker ved tomhedsstrategien. Næste trin er opgivelsen af erkendelsen, som bliver afkoblet med virkelighedsfornægtelsens strategi. Så følger afståelsen af viljeslivet med subjektoplevelsen. Og til allersidst, når alle disse forsvarsværker er brudt sammen, så kommer den opløsning af objektoplevelsen, hvor også kroppen glider ud af bevidstheden og kun den genstands- og formløse rædsel er tilbage. Denne totale afkobling er indtrådt, når en bestemt strategi er brudt sammen og Dorte ikke har kunnet nå at skifte over til det næste trin i sin strategiske række, eller når der simpelt hen ikke har været flere strategier tilbage.

Det er klart, at opløsning af objektoplevelsen ikke er en personlighedsstrategi i samme forstand, som de forrige strategier. Ikke en gang selv om vi accepterer, at en personlighedsstrategi ikke behøver at være bevidst, men kun at vedrøre bevidstheden. For opløsning af objektoplevelsen vedrører kun bevidstheden i den negative forstand, at bevidstheden suspenderes.

Hvad er det så for en instans, som bevirker, at bevidstheden suspenderes? Vi har tidligere foreslået at kalde denne instans for *det autonome psykiske system*, og dette system er i sit udgangspunkt et medfødt udstyr, som psyken må vende tilbage til, når den ontogene dannelse, som er den egentlige personlighed, er ude af stand til at fungere (se B. Karpatschhof, 1981).

Selv den psykotiske tilstand, som for Dorte er det værste af alt, og som alle hendes strategier i sidste instans har til formål at forhindre, har en klar funktion. Den er blot ikke længere at fastholde hverken virksomheden eller personligheden, ja ikke en gang dele heraf. Ved den fuldstændige afkobling er psyken så belastet, at det er selve organismens integritet og dermed persons biologiske eksistens, som står på spil. Også den fuldstændige afkobling er således en overlevelsesstrategi.

Denne objekttopløsende afkobling forekommer nu - efter 2 års behandling - først og fremmest, når Maria er truet, og så oplever Dorte karakteristisk nok, at også datteren går i fysisk opløsning. Da datteren således engang brændte sig på en elradiator, og således blev udsat for det, som var forbundet med den stærkeste pine i Dortes egen barndom, eller da hun i den føromtalt episode opdagede en rift ved datterens skede, da blev hun skrækslagen og så sin datter blive opløst for sine øjne.

Vi har her gennemgået de strategier, som Dorte har udviklet som værn overfor den ødelæggende krænkelse, hun er blevet udsat for. I udtrykket personlighedsstrategier støder vi på det begrebsmæssige problem, at *personlighed* har dels en begrænset og dels en udvidet betydning. I den begrænsede betydning forudsættes bevidsthed og intentionalitet, mens der i den udvidede betydning ikke er indbygget disse forudsætninger, men også kan inddebære f. x. en psykotisk tilstand. Det er i den udvidede betydning, vi her vil tale om personlighedsstrategier.

De her gennemgåede personlighedsstrategier udgør den ikke-intentionelle ramme om Dortes intentionelle handlinger, og de omfatter den styring, som finder sted, når der ikke længere er tale om intentionel (handlingsmæssig) styring. Men det er på den anden side ikke fysiologiske fremmedlegemer i bevidstheden, som den psykiatriske apparatfejlsmodel antager, og det er heller ikke automatiske klinisk psykologiske reaktionsdannelser på et bestemt traume. Der er derimod tale om resultatet af en aktiv kamp for at overleve og for at bevare håbet og værdigheden under konditioner præget af systematisk ødelæggelse af netop håb og værdighed.

3. Psykopatologiske reaktionsdannelser

De psykopatologiske reaktionsdannelser er alle snævert knyttet til de 5 personlighedsstrategier. Og det i så høj grad, at de ikke har kunnet angribes i terapien uden at hæve den ikke-intentionelle karakter af disse strategier. Der er nemlig den væsentlige forskel på strategierne og reaktionsdannelserne, at Dortes strategier (med undtagelse af den objektopløsende afkobling), jo er udtryk for en aktiv forholdemåde til de svære problemer, hun er blevet påført, mens de psykopatologiske reaktionsdannelser er resultatet af strategiernes måde at tackle de givne opvækstbetingelser. Reaktionsdannelserne har altså præg af at være passive træk ved personligheden.

En forudsætning for at helbrede de skader på personligheden, som disse reaktionsdannelser udgør, er derfor at få demonteret de strategier, som har været med til at skabe dem, og i stedet udviklet nogle nye og mere adækvate strategier. Og for det andet med de nye strategier at angribe de dele af personligheden, som er de psykopatologiske reaktionsdannelser.

En anden forudsætning er den direkte følelsesmæssige effekt af terapien, dvs den »reparenting«, som finder sted ved udviklingen af den terapeutiske overføring. Dette velkendte klinisk psykologiske fænomen er klart demonstreret i Dortes epilog.

1. *Negativ selvopfattelse - selvhad*

Den umiddelbart mest belastende af de skadevirkninger, overgrebene har medført, er Dortes negative selvopfattelse, ja det selvhad, som hun har udviklet. Den negative selvopfattelse er bestemt af Dortes oprindelige identifikation med faderen og hendes accept af hans påstande om hendes liderlighed, falskhed og sindssyge.

Et af terapiens primære mål har derfor været at vende Dortes negative selvopfattelse, at fremelske en positiv opfattelse af hende selv. Og det er i vid udstrækning lykkedes. Dorte har i dag fået en følelse af, at hun har ret til at eksistere. Hun accepterer i højere grad sig selv, og hun opfatter fx sine oprindeligt bizarre personlighedstræk - ikke som udtryk for hendes iboende

unormalitet og sindssyge, men som svaret på nogle yderst belastende opvækstvilkår.

2. Svagt Selv og svag realitetsopfattelse

Når Dorte i det første år af terapien havde alvorlige grænsepsykotiske træk, vil det i den psykoanalytiske terminologi blive beskrevet som udtryk for et svagt Jeg, og når hun, som vi har set det, i sine psykotiske oplevelser kunne flyde sammen med den hallucinerede far eller med sit barn, så kunne det i samme terminologi karakteriseres med udtrykket Svage Jeg-grænser. Ud fra vores virksomhedsteoretiske referensramme vil vi foretrække at sige, at hun har haft et svagt Selv og en svag realitetsopfattelse (se B. Karpatschof, 1983).

Vi anvender således begrebet Selv til at betegne personens billede af sig selv, herunder af de relationer som personen har til omgivelserne. At Dortes Selv har været svækket, er kommet til udtryk som flydende grænser og som skrøbelighed ved Selvet. Det svage Selv er logisk knyttet til en svag realitetsopfattelse, fordi det er selve relationen mellem personen og omgivelserne, der er svag.

Dorte gled i belastede situationer sammen med andre eller med hallucinatoriske figurer. Hun har også haft svært ved at fastholde den ydre realitet, hvis den er emotivt ladet. Således var hun hele tiden i tvivl om min reale eksistens. I de første år havde hun meget svært ved at fastholde erindringen om min person, fx mit udseende, og hun frygtede stærkt, at det næste gang skulle vise sig, at jeg slet ikke fandtes. I år ved den sidste ferie lykkedes det hende for første gang at fastholde erindringen om mig og sin egen overbevisning om min reale eksistens.

Dorte har nu oftere en følelse af at være hel, det er sjældent, at hun føler sig spaltet, hvor hun før næsten gjorde det hele tiden. Hun føler sig almindeligvis fysisk afgrænset i forhold til andre mennesker, hvor hun tidligere ustandselig gled sammen med andre. Hun har kun sjældent psykotiske oplevelser. Det sker næsten kun, når barnet er truet, fx ved at det kommer til skade, eller når hun oplever en truende seksualitet i forhold til sig selv eller barnet.

Dorte kan bedre rumme såvel positive, som negative følelser og konflikter uden pr. automatik at forsøge at kontrollere situationen i alle detaljer eller at sætte tomhedsstrategien eller de andre afkoblingsstrategier ind. Også i relation til barnet kan hun nu rumme negative følelser, når det viser vrede eller når det er ked af det, og hun oplever derfor ikke længere ved disse lejligheder, at barnet går i opløsning. Hun er således nu dels i stand til at adskille sig fra barnet og dels i stand til at rumme konflikter med barnet.

3. Blokeret seksualfunktion og negativ opfattelse af seksualitet

Vi har i hovedafsnittet om opvækstbetingelserne haft to afsnit om patogene betingelser for udviklingen af Dortes seksualitet. Dels tabueringen af lyst og sensualitet, for slet ikke at tale om egentlig seksualitet, under begrebet »liderlighed«. Og dels den formodede betingning af seksualitet til smerte. Et tydeligt eksempel på blokeringen af Dortes seksualitet er tildækningen af kroppen.

Dorte kan kun vise sig med højhalset og langærmede bluser og lange benklæder. Og hun klæder sig overdrevent diskret og farveløst. Denne reaktion viser en seksualangst på linie med Dortes afvisning af andre udtryk for kvindelig tiltrækningskraft, fx smykker, som hun først i løbet af terapien er begyndt at bruge.

Dorte giver selv følgende forklaring på denne påklædningsmæssige puritanisme. Hun har for det første ikke haft nogen ret til at være pæn, fordi hun har opfattet sig som et værdiløst menneske. Og for det andet har hun ikke villet være udfordrende, fordi hun ville undgå, at faderskikkelsen skulle komme og sige, at hendes udfordrende tøj var tegnet på hendes liderlighed. Og for det tredje frygter hun, at fremmede mænd skal blive interesseret i hende, hvis hun klæder sig for udfordrende, for hun opfatter sig selv som forsvarsløs over for mænd, der er interesseret i sex.

Der er i dag sket følgende ændringer i hendes påklædning: Hun køber mere tøj end før, hun klæder sig mere farvestrålende og med mere facon, og hun er begyndt at eksperimentere med nederdel og kortærmet bluse og kortere jakke.

Et vigtigt teoretisk og i den fortsatte terapi lige så vigtigt praktisk spørgsmål vedrører selve karakteren af Dortes seksualfortrængning. I hvilken udstrækning er der tale om en traumatisk blokering af en - i alt fald delvis udviklet seksualitet - og i hvilken udstrækning er der tale om en fuldstændigt udviklet seksualitet. Der er nemlig den mulighed, at krænkelsen er indtrådt så tidligt og så massivt, at Dortes seksualudvikling slet ikke er kommet i gang. Hvordan dette forholder sig, vil den fortsatte terapi mere og mere direkte fokusere på seksualitet formentlig komme til at afsløre.

Dorte har gennem hele sit ægteskab haft et seksuelt samliv med manden, men hun har været angstfuld, robotagtig og passiv. Og i perioder har det været så belastende for hende, at hun har måttet afbryde det seksuelle samliv, selv om hun har haft dårlig samvittighed over for manden. Belastningen bestod bl.a. i, at hun ved at deltage i et sådant samliv bekræftede faderens påstand om hendes liderlighed. Og da erindringen om incesten dukkede op, og da den blev yderligere forstærket under terapien, blev det seksuelle samliv en stor del af tiden uudholdeligt for hende, fordi hun associerede fra det aktuelle samleje til sine incestoplevelser.

I dag er Dorte i stand til at ligge og kæle med manden. Hun kan røre ved ham uden at gøre sig tom. Og hun kan acceptere hans berøring uden at føle,

at der bliver taget noget fra hende. Denne begrænsede erotik er ikke længe-
re en belastning for hende, men hun er endnu ikke i stand til at nyde det. Og
hun er for tiden ikke i stand til at udholde et egentligt samleje.

4. Negativ opfattelse af barnets sensualitet og stigmatiseret forældre-barn-re- lation

Dette punkt blev udførligt behandlet under afsnittet om koblingen af den
seksuelle funktion og af forældre-barn-relationen, hvor vi så, at den seksuel-
le skade ikke blot har ramt selve seksualiteten, men også andre vitale områ-
der af Dortes liv. Den afstandtagen fra barnets »liderlighed«, som er blevet
indbygget i Dortes personlighed gennem internalisering af krænkeren, for-
årsagede således aggressive følelser over for barnet. Og det var især dette,
som foruroligede Dorte.

Hun var bange for, at disse følelser skulle tage magten fra hende. At hun
skulle videreføre den afstraffelse, som hun selv havde været udsat for, på sit
 eget barn. (Der er her en nærliggende, men i denne sammenhæng ikke un-
derbygget hypotese, at en sådan videreførelse netop er sket i faderens tilfæl-
de. Først med søsteren og dernæst med datteren som objekter for den famili-
ære kvindeundertrykkelse).

Familietraditionens sammenknytning af seksualitet og forældrefunktion
virker altså, uanset om man viderefører krænkelserne over for sit eget barn,
eller om man afviser dette. For den pris, Dorte i første omgang har måttet
betale for at undgå selv at blive en krænker, har været at undgå næsten en-
hver intimitet med sit barn fra det øjeblik, hvor barnet begyndte at blive et
væsen i seksuel udvikling. Dorte er stadig usikker over for Marias begynden-
de seksualitet, men hun prøver at acceptere den. Hun kan i dag røre ved
hende næsten alle steder - med undtagelse af kønsorganerne. Og hun nyder
intimiteten og tætheden i forholdet til barnet.

5. Kontakthæmning

Dortes kontakthæmning er dels forårsaget af det selvhad, som er et af de ty-
deligste udtryk for internaliseringen af krænkeren. Men kontaktproblemer-
ne er blevet forstærket af den tomhedsstrategi, som Dorte har udviklet for at
skjule sin egen oplevede modbydelighed og falskhed. Hendes kontaktvan-
skeligheder er også knyttet til hendes svage Selv, som gør relationer til andre
skrøbelige og farefulde. Vi må her adskille relationer til kvinder og til
mænd.

Dorte er bange for følelsesmæssig kontakt med kvinder af to grunde. For
det første frygter hun at blive gennemskuet som det falske og værdiløse men-
neske, hun stadig er tilbøjelig til at føle sig. Og for det andet er hun bange

for, at en følelsesmæssig kontakt vil åbne for et savn, der er umætteligt og ukontrollabelt. Hvis hun først åbner savnets sluser, vil hun komme i voldsomme følelsers magt, og det vil gøre hende utrolig sårbar og afhængig af dem, hun åbner sig for. Basalt er hun bange for atter at blive afvist, sådan som i sin tid moderen gjorde det, bange for at hun ikke ville kunne rumme disse modstridende og frustrerede følelser, og at hun derfor ville være ude af stand til at holde fast i sig selv. Hun har derfor frygtet at forsvinde ved kontakten med andre. At blive opslugt af dem eller at drukne i dem.

I dag føler hun sig ikke mere umættelig i sit kontaktsavn, og hun er ikke længere bange for at blive oversvømmet af andre. Hun kan være tæt på andre kvinder, og hun føler, det er rart.

Hvad angår kontakten til mænd, er der simpelthen ikke nogen, når hendes egen mand undtages. Hun opfatter dem som farlige. De kan tvinge hende til seksualitet, for hun føler sig værgeløs over mænds seksuelle efterstræbelser. I de første år efter at hun flyttede hjemmefra, blev hun således udnyttet seksuelt af mænd, fordi hun slet ikke havde nogen forestilling om, at det kunne være anderledes. At hun havde ret til at sige nej, og at hun havde mulighed for selv at bestemme, om hun ville gå i seng med en mand eller ej.

4. Teoretisk efterskrift

Det har været et væsentligt mål for denne artikel at finde frem til, hvornår en incestuøs krænkelse har psyko-patologiske konsekvenser, og hvorfor den har det, når den altså har det. Ud over denne klinisk psykologiske intention har vi imidlertid også haft en mere almen personlighedspsykologisk målsætning. Nemlig, at inddrage grænsepsykotiske og psykotiske personlighedstræk i den del af den almene psykologi, som hedder personlighedsteori. Et tredje mål har været metodologisk: at bidrage til udviklingen af en egentlig personlighedspsykologisk metode, nemlig den personrettede casemetode.

1. Incestforskningen

Der har i de senere år været en polemik om omfanget og indholdet af begrebet *incest*, og vi er derfor nødt til først at afklare i hvilken betydning og i hvilken sammenhæng, dette begreb anvendes i denne artikel. Faktisk er der to ret forskellige fænomener, som er knyttet til fænomenet, for det første er der det sociale (og muligvis antropologiske fænomen), som vedrører de normer - af fx religiøs og juridisk art - som forbyder eller på anden måde regulerer seksuelle relationer mellem blodsbeslægtede. Og for det andet er der et hjørne af seksuelle overgreb på børn, nemlig de overgreb, som udføres af familiemedlemmer.

Det er det sidste fænomen, vi beskæftiger os med, og vi vil oven i købet i realiteten indskrænke os til at behandle forælder-barn-incest. Her er ordet *incest* ligesom *forælder* brugt i en let udvidet betydning. Ved forælder forstås vi en person, der udøver en forælderfunktion over for barnet. Det er faktisk psykologisk irrelevant, om der er tale om en blodsbeslægtet, afgørende er derimod, at det er en af de allermest centrale personer i barnets liv. Ved forælder-barn-incest vil vi forstå en seksuel krænkelse fra en voksen, som udøver en forælder-funktion over for et barn.

Og hermed kommer vi til det andet og allermest kontroversielle spørgsmål. Hvad forstås vi ved *seksuel krænkelse*? Her vil vi gerne undgå en psykologisk definition, der principielt cirkulært definerer en krænkelse, som noget der rent subjektivt virker krænkende. Uden at lægge os fast på en definition apriori, vil vi holde os til de objektive handlinger, der figurerer i straffelovsparagrafferne om voksnes sex med børn. Afgørende for vores incest-begreb har været det klinisk psykologiske faktum, at et barns inddragelse i et seksuelt forhold til en af forældrene, kan være overordentligt belastende, og det er netop dette fænomen, som vi har fokuseret på.

Dette er et empirisk og ikke et normativt udsagn. En del empiriske undersøgelser peger på, at incestuøs krænkelse undertiden medfører begrænsede eller slet ingen psykiske skader. På den anden side er der næppe nogen, der vil benægte, at der er andre tilfælde, hvor incestuøs krænkelse medfører endog særdeles alvorlige psykiske skader. Den netop beskrevne case tilhører sidstnævnte kategori. Grunden til, at incestuøse krænkelser bør adskilles fra seksuelle krænkelser fra andre end forældre, er at de første involverer barnets følelsesmæssige tilknytning til forældrene, således at den incestuøse krænkelse kan forstyrre barnets centrale emotionsdannelse.

Incestforskningen har på godt og i særdeleshed ondt været præget af Freud, der som bekendt starter sin psykologiske løbebane med en forførelsesteori for neurosers opståen, men da antallet af sådanne cases steg over det for ham plausible, foretog han sit berømte teoretiske brud. Det brud, som førte til fortolkningen af de fleste beretninger om forførelse fra en forælder af modsat køn som seksuelle fantasier, der havde Ødipuskomplekset som dynamisk baggrund. Freud-eleven Abraham (Abraham, 1907) cementerer denne opfattelse blandt psykiatere og psykologer ved at tilkende seksuelle traumer i barndommen en sekundær rolle ved udviklingen af neuroser og psykoser, idet han hævdede, at sådanne oplevelser alene påvirkede den specifikke udvikling af heraf uafhængigt forårsaget psykopatologi. Det væsentlige var ifølge Abraham barnets egen libidinøse udvikling, og han mente ligefrem, at de seksuelle oplevelser i mange tilfælde var ønsket af barnet selv. Nogle af de mest indflydelsesrige arbejder i den kliniske litteratur om incest befinder sig - lige indtil kvindebevægelsen sætter ind omkring 1970 - helt inden for denne Freud-Abraham-tradition med dens to dogmer:

1. Dogmet om harmløsheden af forælder-barn-incest.

2. Dogmet om barnets passive eller aktive medvirken.

Her bør nævnes (Bender et al. 1937), (Sloane & Karpinsky, 1942), (Weiner, 1962) og (Lukianowicz, 1972).

I lyset af det forståelige raseri, som denne forskning er blevet udsat for af 70'ernes og 80'ernes kvindeforskere, er måske på sin plads at understrege, at den kulturelle baggrund for disse freudianere ikke blot var patriarkalske fordomme og kvindehad, men også en liberalisme mht seksuelle normbrud, hvorefter den egentlige modstander var den viktorianske seksualmoral, således at de værste skader efter disse forskeres mening kom fra de bigotte voksne, som ved opdagelsen af den seksuelle udnyttelse reagerede på en så hysterisk måde, at de først da gjorde incesten til et traume ved at på én gang inducere deres egen afsky over for normbruddet og deres almindelige seksualkræk over på barnet.

Imidlertid er der en anden Freud-elev, som fastholdt den delvise realitet i den oprindelige forførelsesteori. Det var Ferenczi, som i sin artikel »Sprogforvirring mellem den voksne og barnet« (1933) skriver (i vores egen oversættelse):

Først og fremmest vil jeg atter understrege den formodning, at traumer, specielt seksualtraumer, ikke vurderes højt nok som sygdomsskabende faktor. Selv børn i ansete, af puritansk ånd besjælede familier, falder oftere end man vover at ane, som ofre for virkelige overgreb. Enten fra forældrene selv, idet de søger erstatning for deres manglende tilfredsstillelse på denne patologiske måde, eller fra betroede personer, slægtninge, huslærere, tjenestefolk, som misbruger barnets uvidenhed og uskyld. Den nærliggende indvending, at det skulle dreje sig om barnets egne seksualfantasier, altså om hysteriske løgne, bliver desværre afkræftet gennem det store antal af tilståelser af sådanne overgreb fra patienter, der er i analyse.

Og lidt senere skriver han:

Det er svært at vide, hvad der er disse børns adfærd og følelser efter sådanne overgreb. Deres første impuls ville være: Afvisning, had, ækelhed, kraftig modstand. »Nej, nej, det vil jeg ikke, det er for meget for mig, det gør ondt på mig. Lad mig være«. Dette eller lignende ville være den umiddelbare reaktion, hvis de ikke var paralyseret af en uhyre angst. Barnet føler sig kropsligt og moralsk hjælpeløst, dets personlighed er endnu for svagt konsolideret til, at det kan protestere - bare i tankerne, den voksnes overvældende kraft og autoritet gør det stumt, ja berøver det sansernes brug. Dog, når den selv samme angst har nået et højdepunkt, tvinger den barnet til automatisk at underordne sig angriberens vilje, ja til at sætte sig ind i hans ønsker og tilskyndelser og til at følge dem, idet barnet helt forglemmer sig selv og fuldstændig identificerer sig med angriberen.

Gennem denne identificering, lad os kalde den introjektionen af angriberen, forsvinder denne som ydre realitet og bliver intra-psykisk i stedet for extra-psykisk. Men det intra-psykiske styres, i en drømmeagtig tilstand, som en traumatisk trance, af primærprocessen, og kan derfor i overensstemmelse med lystprincippet, modelleres, forvandles positivt - såvel som negativ-hallucinatorisk. I alt fald holder angrebet op med at eksistere som en hård ydre realitet, og i den traumatiske trance lykkes det barnet at genoprette den tidligere ømhedsituation.

Men den mest betydningsfulde forvandling, som fremkaldes af den ængstelige identifi-

kation med angriberen, er den introjektion af den voksnes skyldfølelse, som lader en hidtil harmløs leg fremtræde som en strafbar handling.

Hvis barnet kommer sig efter et sådant angreb, så føler det sig uhyre konfus, ja med en bristet fortrolighed til hvad dets egne sanser fortæller det. Dertil kommer den barske adfærd fra den nu af samvittighedsnag mere og mere plagede voksne partner, som gør barnet mere og mere skyldbevidst og skamfuld. Gerningsmanden opfører sig næsten altid, som om intet er sket, og han beroliger sig også med at sige til sig selv: »Åh, det er jo kun et barn, det ved endnu ingen ting, det vil glemme alting igen.« Ikke sjældent bliver forføreren efter en sådan begivenhed overmoralisk eller religiøs og søger at genoprette barnets sjælelige sundhed gennem en sådan streghed.

Almindeligvis er forholdet til en anden person, som barnet har fortrolighed til, i det nævnte tilfælde moderen, ikke intimt nok til at barnet kan finde hjælp her. Kraftløse forsøg af denne art bliver tilbagevist som vrøvl. Det misbrugte barn bliver til et mekanisk-lydigt væsen, eller det bliver trodsigt, men det kan heller ikke selv mere finde årsagen til denne trods. Dets seksualliv bliver uudviklet eller antager perverse former. Om neuroser og psykososer, som da følger, vil jeg her tie. Det videnskabeligt betydningsfulde ved denne iagttagelse er den hypotese, at den endnu svagt udviklede personlighed reagerer på pludselig ulyst, ikke med at forsvare sig, men derimod med ængstelig identificering og med introjektion af angriberen. Nu først forstår jeg, hvorfor disse patienter så hårdnakket afviste at følge mig, når jeg henstillede, at de skulle reagere sådan som jeg havde ventet, med ulyst, ja med had og modstand, på denne flagrante uret. En del af personligheden, ja kernen af den, er på et eller andet tidspunkt blevet hængende på et niveau, som endnu ikke er i stand til alloplastisk (omgivelses-forandrende, forf. anm.) reaktionsmåde, og som kun kan reagere autoplastisk (selv-forandrende, forf. anm.), gennem en slags mimicry. Vi får derfor en personlighedsform, som kun består af Det og Overjeg, som altså endnu savner evnen til at hævde sig selv - også ved oplevelser af ulyst - ganske som det uudviklede barn ikke kan udholde at være alene, uden moderlig eller anden omsorg og uden det nødvendige mål af ømhed.

Jeg vil betegne dette stadium som den passive objektkærlighed eller ømhed. Sporene efter objektkærlighed viser sig allerede her, men kun som fantasier, på legende vis. Således leger børnene også, næsten uden undtagelse, med den tanke at indtage pladsen efter forælderen af deres eget køn, men vel at mærke, kun i fantasien. I realiteten hverken kan eller vil de undvære denne forældreømhed, i særdeleshed, hvis det er moderen der er tale om. Hvis børn i denne ømhedsfase bliver tvunget til mere kærlighed eller til kærlighed af en anden art, end de selv ønsker, så kan det få lige så patogene følger som kærlighedssavn. Det vil føre for vidt at henvise her til alle de neuroser og karakterologiske følger, som en for tidlig indpodning af lidenskabelig og med skyldfølelse plettede typer af kærlighed fører til for et umodent, uskyldigt væsen.

Desværre har Ferenczis dybtgående, om end her skitseagtige, analyse af den incestuøse krænkelses fænomenologi og patogeni så at sige ingen spor sat sig i litteraturen. Den eneste artikel, vi har fundet, som refererer til ham, er (Litin, 1956), som har foretaget en casegennemgang af børn med usædvanlig seksuel adfærd forårsaget af incestuøs eller forførende adfærd fra forældrenes side. Litin tilslutter sig Ferenczis opfattelse af, at det er væsentligt at tro på barnets beretninger om overgreb, og at det er en stærk patogen faktor at forvirre deres realitetsopfattelse ved at afvise eller benægte det, de siger.

Det skal her nævnes, at Masson (1984) i sin bog »Freud: The Assault on Truth - Freud's Suppression of the Seduction Theory« fremmaner et teorihistorisk drama med Ferenczi som den tragiske helt, der genopdager det incestuøse traume, og Freud som den opportunistiske og lumske skurk, der efter

at have opgivet den såkaldte forførelsesteori til fordel for teorien om ødipale fantasier, med held får gennemført en videnskabelig likvidation af sin hidtil trofaste elev - og dermed også af sandheden. Det bør dog for god ordens skyld understreges, at Masson alene har bidraget til teorihistorien ved at udforske et kapitel i den psykoanalytiske bevægelse, mens stridens genstand, nemlig i hvilken udstrækning den såkaldte forførelsesteori er korrekt, naturligvis ikke kan afgøres personal- eller teorihistorisk, men alene empirisk, og det vil primært sige klinisk psykologisk.

Selv om Ferenczis pionerarbejde således næsten bliver glemt, er der en håndfuld artikler, som i det mindste har beskæftiget sig med interessante aspekter ved enten den sociale og familiemæssige baggrund for den incestuøse krænkelse eller ved dens psykiske konsekvenser. (Kaufman et al., 1954) undersøger således familiekonstellationen ved domfældt far-datter-incest; og udvikler pga 11 cases en noget spekulativ, men ikke uinteressant teori om socialt belastede fædre og svage, infantile mødre - og med den umiddelbart mest fascinerende i denne incestens *dramatis personae* - en mormor, som er blevet forladt af sin mand og som hævner sig på sin datter gennem kulde og afvisning.

Netop fordi det er en tankevækkende artikel, illustrerer den nogle metodeproblemer ved den form for generaliserende induktion, som anvender den idealtypiske metode. Det kategorialt generelle beskrives her i den grad i en individualiserende forståelsesform, at beskrivelsen er tæt på at tage skridtet helt ud i det fiktive. Fem personer søger en forfatter.

Mht den anden problemstilling om de psykiske konsekvenser for barnet, fremhæves følgende kliniske symptomer hos pigerne: Depression, skyldfølelse, appetitløshed og underlivssmerter.

I (Browsing et al, 1977) tages den familiemæssige tråd op i en analyse af 14 incest-cases fra en børnepsykiatrisk klinik. Den familiekonstellation, som de aftegner i, hvad de kalder »høj-risiko-familier« har en kronisk depressiv mor, en alkoholiseret og voldelig far eller stedfar og en ældste datter, som tvinges til at påtage sig mange af moderens forpligtelser. Det må lige påpeges, at der i selve begrebsdannelsen høj-risiko-familier øjensynligt begås en metodefejl, som er ret udbredt ved kliniske undersøgelser. Nemlig *den selektive fejlslutning*.

Dvs at der sluttes fra de cases, som man har modtaget i et behandlingssystem til alle cases i det hele taget. Men når det kun er en beskeden brøkdelen, der kommer i behandling, og når der måske skal særlige grunde ud over det klinisk behandlede fænomen til at søge behandling, så er det naturligvis ikke gyldigt at slutte fra de kliniske cases til de ikke-kliniske cases. Der kan i det højeste være tale om en hypoteseopstilling, som må afprøves i en adækvat (fx repræsentativ) undersøgelse af hele populationen af familien (jvf. Strauss et al. 1980).

(Summit & Kruso, 1978) opstiller en veritabel taxonomi over forældre-barn-seksualitet gående lige fra seksuelt frisindede familier, hvor børnene af

ideologisk-pædagogiske grunde inddrages i forældrenes seksualitet og til voldtægt og perverse overgreb. Denne artikel tilhører lige som (Tsai et al., 1979) den nye bølge, hvor incestuøse krænkelser beskrives som et overset fænomen, hvis udbredelse og skadevirkninger er langt større end man hidtil har anet.

Sidstnævnte artikel er en af de første, solide kvantitative undersøgelser, idet den har tre grupper med hver 30 kvinder, hvis udvælgelse ganske vist stadig er kritisabel, men som i alt fald danner et interessant design, idet kun den første gruppe er klinisk, nemlig incestofre i psykoterapeutisk behandling, den anden gruppe er en ikke-klinisk gruppe af incestofre, mens den tredje gruppe er en ren kontrolgruppe. Gennem et omfattende beskrivelsesapparat bestående af baggrundoplysninger, MMPI samt et personligheds-mæssigt-sexuologisk spørgeskema, findes der signifikante forskelle mellem den kliniske gruppe og den ikke-kliniske incestgruppe, hvad angår den traumatiske påvirkning.

Her forekommer der tre forskellige patogene faktorer: Det incestuøse forholds varighed, overgrebenes hyppighed, og overgrebenes grovhed - med samleje og samlejeforsøg som groveste form. Også mht kliniske symptomer fandtes der signifikant større forekomst især i den kliniske gruppe, men også i nogen grad i den ikke kliniske incestgruppe, sammenlignet med kontrolgruppen. De kliniske symptomer hos incestofrene var: seksuel dysfunktion, promiskuitet, utilfredshed med seksualliv, dårligt forhold til mænd i al almindelighed, samt alle de kliniske dimensioner i MMPI - med undtagelse af mani.

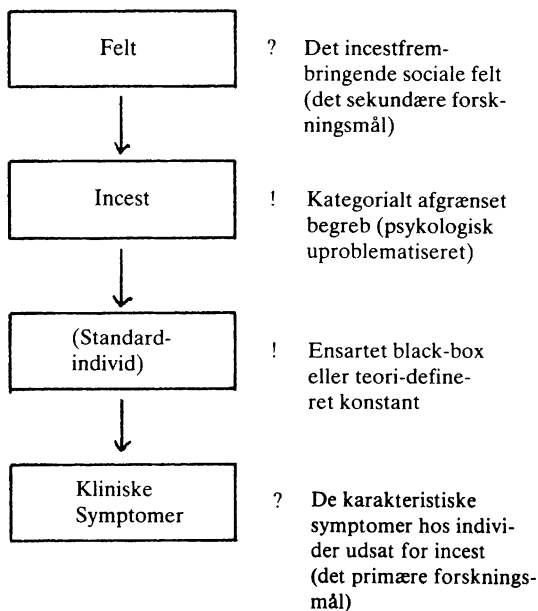
Som den sidste af artiklerne skal fremhæves (Lewis & Sarrel, 1969) som er ekceptionel ved at påbegynde en begrebsanalyse af det *psykologiske traume* ved seksuelle, og specielt ved incestuøse krænkelser af børn. Artiklen problematiserer de ydre og indre betingelser for, at et givet seksuelt overgreb konstituerer et seksuelt traume. Specielt fremhæves det *kontekst-* og det *fase-specifikke*, og det vil i artiklens forståelsesramme sige oplevelsens angstprovokerende karakter og barnets udviklingspsykologiske stadium.

Den eneste vægtige monografi inden for incestforskningen er (Herman, 1981). Ud over en historisk gennemgang en ud fra forfatterens feministiske standpunkt relevant, men noget ensidig kritik af incestlitteraturen, offentliggøres i bogen en kvantitativ undersøgelse af samme art, som den førnævnte af Tsai et al. Herman sammenligner 40 kvindelige incestofre i terapeutisk behandling med 20 kvinder, der ligeledes er i terapi, men som kun har været udsat for såkaldt forførende fædre, dvs fædre som nok har demonstreret en utvetydig seksuel interesse for deres datter, men som har holdt sig i skindet, hvad angår egentlige seksuelle overgreb. Desværre har denne undersøgelse i forhold til den forrige den mangel, at der ikke er nogen kontrolgruppe, så det er alene graden af fædrenes seksuelle adfærd over for datteren, som er den quasiekperimentelle variabel. Hovedresultatet er, at incestofrene i væsentlig højere grad lider af depression, skam, selvforagt, identitetsforvirring

og seksuelle problemer, samt at de oftere udsættes for mishandling. Incest-ofrene bliver ganske vist ikke oftere voldtaget, men deres reaktion på voldtægten er lige som det er tilfældet for voldens vedkommende karakteristisk accepterende. De føler sjældent vrede, men betragter i reglen overgrebene som berettigede, fordi de på en eller anden måde føler, at de selv er skyldige, eller at de er så værdiløse, at de ikke fortjener bedre.

Vi skal nu kort indordne den beskrevne incest-litteratur i to modeller, den kategoriale og den differentierede samt opstille en alternativ personlighed-specifik analysemetode.

1. Den kategoriale incest-model

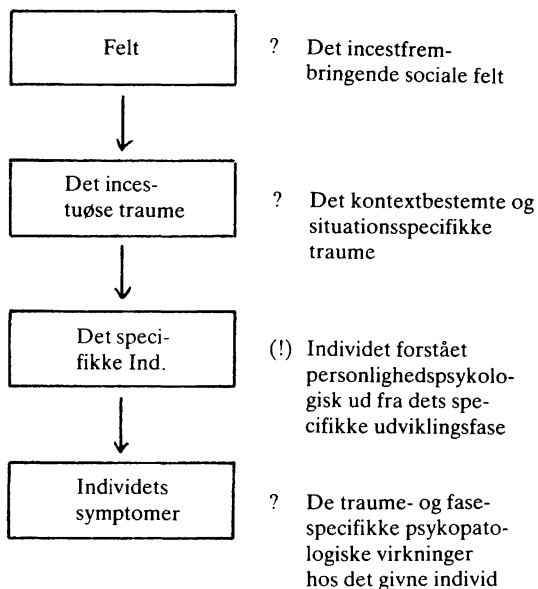

! = kategorialt givet

? = empirisk at bestemme

En stor del af den omtalte litteratur følger den kategoriale model, og vil derfor kun - og i bedste fald - kunne finde frem til de træk ved det incestfrembringende sociale felt og ved de personlighedsmæssige virkninger, som er fælles, eller i det mindste stærkt udbredte.

2. Den differentierede incest-model

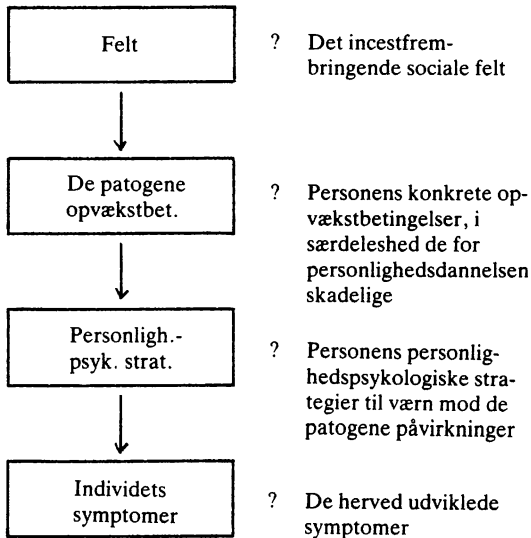

(!) = fasespecifikt defineret ud fra bestemt teori

? = empirisk at bestemme

Den differentielle model åbner for de forskelle, der forekommer ved incestuøse krænkelser, specielt peger den på, hvordan forskelle i krænkelsernes karakter hænger sammen med forskelle i de individuelle symptomer (jvf. den førnævnte artikel (Lewis & Sarrel, 1969)).

3. Den personlighedsspecifikke analyse-metode

(? = empirisk at bestemme)

Den personlighedsspecifikke analyse-metode går endnu længere end den differentierede model, idet den ikke blot inddrager forskelle i påvirkning og i udviklingsfase, men også specifikke personlighedsmæssige forhold. Vi skal se lidt nærmere på de metodologiske muligheder og problemer ved denne metode i næste afsnit.

2. Den personrettede case-metode som empirisk metode

Den forskningsmetode, vi har tilstræbt, er den personrettede casemetode (Karpatschhof, 1984). Her er *forskningsgenstanden* en enkelt person. *Empirien* er de oplysninger om personen, som fremkommer gennem en personlighedspsykologisk indsamlingsmetode, fx et dybdeinterview eller et rapporteret terapeutisk forløb. *Analyseapparatet* er en psykologisk fundamentalteori, som indeholder en personlighedsteori. Og *forskningsmålet* er en afprøvning og en berigelse af dette personlighedsteoretiske analyseapparat gennem afprøvningen, korrektionen og videreudviklingen af det under frembringelsen af: *Det konkrete empiriske resultat*, nemlig den personlighedsmodel som er specifik for den analyserede person.

I videnskabsteorien opereres der traditionelt med to forskellige forskningsstraditioner. På den ene side *den nomotetiske tradition* (*nomos* er det græske ord for *lov*), som er præget af en naturvidenskabelig tankegang, og som søger efter almene lovmæssigheder, og på den anden side *den ideografiske tradition*, som er baseret på en humanistisk tankegang, og som søger at

beskrive og forstå det individuelle (se fx. Nagel, 1961 p. 548). Betegnelsen burde i øvrigt nok have været idiografisk i stedet for med udgangspunkt i det græske ord *idios*, som betyder særegen.

Den nomotetiske metode i psykologien og i samfundsvidenskaben består faktisk af to ret forskellige genrer, hvoraf den ene bruger kvantitative indsamlings- og databehandlingsmetoder til induktivt eller hypoteseprøvende at udlede eller verificere almene lovmæssigheder, mens den anden applicerer en allerede udviklet almen teori på et kvalitativt materiale, eksempelvis et casemateriale. I begge tilfælde vil man i betydelig grad forskertse individualiteten ved sine forskningsgenstande. Det vil sige, at genstandens *kontekstuering* (for en persons vedkommende det sociale felt), deres specifikke *helhedskarakter* (hos en person den organiske sammenhæng mellem de enkelte personlighedstræk) og deres *unikhed* (ved en person det som Allport (1937) kalder »den personlige stil«) bliver elimineret til fordel for det overindividuelle, det nomotetiske.

Det nomotetiske filter vil ofte kunne give væsentlige forskningsresultater, men disse empiriske fund vil ifølge sagens natur alene vedrøre generelle sagforhold. Eksempelvis er det et relevant resultat af de tidligere gennemgående undersøgelser, at incestofre i et betydeligt omfang er præget af skyldfølelse og selvforagt. Begrænsningen ved det nomotetiske filter er imidlertid, at det netop frasorterer noget af det for psykologien allermost væsentlige, nemlig det specifikt personlige.

Den ideografiske metode vil i sin koncentration om det, som i personlighedspsykologien er den enestående person, måske nok kunne producere en dækkende case-beskrivelse, ja undertiden et vellignende portræt af personen, men der er i metoden indbygget en grundlæggende vilkårlighed og teoretisk uforpligtethed.

Den form for personrettet case-metode, vi har forsøgt at anvende, vil vi kalde for den *idionome* metode, idet den har to forankringspunkter, hvor både den nomotetiske og den ideografiske kun har én. Den idionome metode (af de førnævnte ord *idios* og *nomos*) tager såvel sit udgangspunkt i den unikke person, for hvem den skal bruges til at skabe en *specifik personlighedsmodel*, og i *personlighedsteorien*, dvs den del af den almene psykologi, som beskæftiger sig med personlighedens dannelse, udvikling og modus operandi.

Det betyder, at der ikke er et direkte forhold mellem empirien og personlighedsteorien. Hverken et induktivt, hvor man kan udlede almensætninger af empirien, eller et hypotetisk-deduktivt, hvor man kan analysere empirien umiddelbart på grundlag af sin teori. Forholdet mellem det specifikke personlighedspsykologiske materiale og den almene personlighedsteori er derimod, at personlighedsteoriens grundbegreber og grundbetragtninger er indbygget i selve den analysemetode, hvorigennem det personlighedspsykologiske materiale bruges til at opstille en specifik personlighedsmodel.

Vi skal nu pege på tre hovedproblemer ved den idionome metode:

1. det kildekritiske problem (pålideligheden af den personlighedsmæssige empiri)
2. modelleringsproblemet (korrektheden i opstillingen af den specifikke personlighedsmodel)
3. almenfølelsesproblemet (påpegningen af den personlighedsteoretiske relevans af den foretagne analyse)

Det kildekritiske problem er principielt af samme art som historikernes empiriske grundproblem: hvilket belæg har man for et bestemt historisk udsagn, dvs hvilke kilder og hvilke læsninger eller fortolkninger af disse kilder underbygger ens påstand. I forbindelse med den foreliggende case er der således et kildekritisk problem allerede ved påstanden om, at Dorte overhovedet har været udsat for incest. Kunne hendes beretning ikke være opdigt, fantasier eller rent psykotiske oplevelser? Hvordan kan vi vide, om beretningen er sand?

Ved en personlighedsanalyse møder vi faktisk to forskellige typer af kildekritiske problemer, refererende til to forskellige typer af empiri. For det første principielt offentlige sagforhold og for det andet oplevelser af en privat karakter. Det netop opstillede problem er af den første type, og den kan derfor principielt undersøges med almindelige og almindeligt anerkendte undersøgelsesmetoder, fx dem som politiet ville benytte sig af i det øjeblik, der blev rejst tiltale mod Dortes far. Her er der for så vidt ikke nogen uoverstigelige empiriske forhindringer for at afprøve beretningens sandhedskarakter. Derimod er en række ikke blot praktiske, men også forskningsetiske (og i den konkrete sag i det hele taget fagetiske) hensyn, som blokerer en sådan efterforskning. I et terapiforløb er hensynet til klienten overordnet hensynet til forskningsprocessen. Det er i højere grad teorien, der er et middel med klienten som mål end omvendt.

En inddragelse af andre personer til belysning af Dortes opvækstvilkår er uacceptabel for Dorte, og derfor er den også empirisk udelukket. Men det er ikke kun et spørgsmål, om en sådan afprøvnings praktiske eller forskningsetiske status. Det er lige så meget et principielt spørgsmål om tillid eller mistillid til incestofferet, og som Ferenczi har understreget, vil selve mistilliden til offerets beretning bidrage til at svække hendes i forvejen svækkede realitetsopfattelse. Det betyder selvfølgelig ikke, at forskeren skal forholde sig ukritisk til klientens beretning, men den kritiske holdning skal være hævet over en grundlæggende mistillid.

Den anden type problemer er kildekritisk endnu vanskeligere at håndtere. Når det drejer sig om personens private oplevelser, dvs forestillinger, følelser, ønsker eller som i det foreliggende tilfælde hallucinationer, er det ikke blot praktisk eller etisk udelukket at afprøve deres sandhedskarakter gennem en almindelig efterforskning. Her er der faktisk ikke andre kilder end personens egen beretning.

Vi tilslutter os her Prætorius og Duncan (1986), der argumenterer imod,

hvad man kunne kalde den naive mistillid til verbale beretninger, dvs den positivistiske fordom, at det er uvidenskabeligt at tage udgangspunkt i menneskers egne beretninger om, hvad de har oplevet. Den naive mistillid er lige så uvidenskabelig som den naive tiltro til verbale beretninger.

Hvordan kan man nu undgå disse to grøfter, altså på den ene side den guldne mistillid og på den anden side den ukritiske overgivelse på lykke og fromme til alt, hvad personen har at fortælle om sig og sine omgivelser - og i særdeleshed om sig selv?

Hvis vi her holder os til den psykoterapeutiske case-analyse, er der faktisk hele to kriterier for pålideligheden af personberetninger: For det første den interne konsistens og for det andet det terapeutiske praksiskriterium.

Konsistenskriteriet viser sig ved selve opstillingen af den specifikke personlighedsmodel som logisk sammenhæng eller mangel på sammenhæng mellem de enkelte udsagn. Hvis der er væsentlig inkonsistens, så falder empirien simpelthen fra hinanden, og det vil ikke være muligt at bruge den til at opstille en model.

Det terapeutiske praksiskriterium forudsætter, at man vil acceptere et pragmatisk eller dialektisk materialistisk sandhedsbegreb, hvor det til syvende og sidst er gennem praksis, at vi afgør, hvad der er sandt, og hvad der ikke er det. Hvis fx klienten skulle vogte sig for en afdækkende eller konfronterende strategi, vil terapeuten skulle vogte sig for en afdækkende eller konfronterende strategi, og hun vil i sin praksis få demonstreret tendenser til psykotiske reaktioner hos klienten.

Modelleringsproblemet vedrører den konstruktive proces, hvor det fremdragende materiale om personen bruges til at opstille en sammenhængende personlighedsmodel. I den terapeutiske proces er den specifikke personlighedsmodel et arbejdsredskab for terapeuten og for klienten. Dette arbejdsredskab er anvendeligt, hvis det fremmer den terapeutiske proces, og uanvendeligt hvis det ikke gør det. Modellen er et kort over den virkelighed, som er personligheden, et kort der bruges til at forholde sig til og undertiden til at ændre denne virkelighed. Den terapeutiske proces giver på næsten eksemplarisk vis muligheden for et dialektisk møde mellem den teoretiske model og den praktiske virkelighed.

I den model, vi netop har præsenteret, har vi forsøgt at finde personens grundlæggende strategier, deres livshistoriske dannelse, deres funktion, og deres indbyrdes sammenhæng. Men er denne helhedsopfattelse nu også korrekt. Her må vi nok fastholde, at der ikke findes noget bedre kriterium end den terapeutiske modelafprøvning.

Men det er her væsentligt, at dette praksiskriterium bliver sammenholdt med et teoretisk kriterium, nemlig kravet om modelopstillingens teoretiske diskursivitet, hvilket vil sige, at modellen er udviklet og bliver expliciteret og argumenteret på basis af almen teori. Herved kan modelopstillingen gøres til genstand for en intersubjektiv, faglig offentlighed, hvorved metoden bliver kritiseret og videreudviklet. Modellen har således både et praktisk og

et teoretisk sigte. Det sidste er knyttet til:

Almengørelsesproblemet som vedrører forholdet mellem den specifikke personlighedsmodel og den almene personlighedsteori. Hvis modellen alene havde et praktisk, terapeutisk sigte, ville dette problem slet ikke opstå. Hvis derimod modelopstillingen har et dobbelt formål, såvel et praktisk som teoretisk, bliver almengørelsesproblemet centralt.

I den her foretagne personligheds-analyse er de almene forhold, vi har koncentreret os om, følgende: Tillidsbrud fra forældrerens side, identifikation med angriber, og lidt mere abstrakt de personlighedspsykologiske fænomener afkobling, personlighedsstrategi. Om der sker en almengørelse afhænger af, om den specifikke analyse og modelopstilling faktisk bidrager til at belyse almene personlighedsteoretiske problemer eller ej. Vi skal i sidste afsnit koncentrere os om den belysning af afkoblingsfænomenet, som case-analysen har indebåret.

3. Afkobling som personlighedspsykologisk fænomen

Vi har begge i adskillige år forsøgt at indplacere de klinisk psykologiske fænomener i en virksomhedsteoretisk referensramme. Problemet er kort sagt, at virksomhedsteorien (se Leontjew, 1959) er meget stærk til at beskrive det velfungerende og velintegrerede menneske, hvad fx psykoanalysen slipper langt dårligere fra. Til gengæld er virksomhedsteorien (og beslægtede retninger, fx Kritisk psykologi) temmelig dårlige til at redegøre for klinisk psykologiske, og i det hele taget til specifikt personlighedspsykologiske fænomener.

Dette teoretiske problem er i (B. Karpatschof, 1981) søgt løst ved at indføre en skelnen mellem *integreret* og *autonom* virksomhed. Hvor den integrerede virksomhed forudsætter socialt og aktivitetsmæssigt *indkoblede* personer, vil der, når virksomheden bliver uhjælpeligt blokeret, ske en *afkobling* af virksomheden, hvorved den afkoblede person går over til en radikalt anden type virksomhed, nemlig den autonome.

Denne tænkemåde er appliceret på personlighedskonflikter og reaktionsdannelser hos voldsramte kvinder i (L. Karpatschof, 1983 og 1984) og i forbindelse med narcissisme-begrebet i (B. Karpatschof, 1983). Her har der imidlertid været tale om *partial* afkobling, hvor kun en del af personens virksomhedsfelt bliver afficeret, således at der sker en slags arbejdsdeling mellem den autonome psyke og den integrerede del af personligheden.

Det virksomhedsteoretiske afkoblingsbegreb rejser en række teoretiske problemer, som i denne empiriske sammenhæng kun skal antydes. Først og fremmest er der i det her anvendte afkoblingsbegreb indbygget den hypotese, at der er en *konkordans* mellem personens afkobling i forhold til på den ene side den oprindelige virksomhed og til på den anden side personens oprindelige personlighed. Med andre ord, at suspensionens omfang er den

samme, hvad angår den sociale relation og hvad angår selve personligheden. Denne hypotese kan i nogen grad begrundes i den intime sammenhæng, der efter virksomhedens opfattelse er mellem virksomhed og personlighed.

Men der er faktisk også en anden mulighed. Nemlig, at det kan forholde sig lige omvendt, at der kan være *diskordans* mellem de to afkoblingsaspekter, således at fx virksomhedskoblingen er ret uafficeret, mens der sker en betydelig afkobling af personligheden. Det kan således tænkes at være tilfældet, hvis virksomheden udsætter personligheden for belastninger eller modsigelser, der indebærer, at personen kun kan fortsætte virksomheden ved at suspendere dele af sin personlighed. Dortes tomhedsstrategi kan muligvis fortolkes på denne måde.

I den foreliggende artikel inddrager vi desuden den fuldstændige afkobling, hvor den integrerede del af personligheden, herunder bevidstheden, bliver helt koblet fra. Hidtil har disse psykotiske tilstande i reglen været ekskluderet af den almene psykologi. Det har været psykiatere med en nærmest neuropatologisk opfattelse, som har domineret dette forskningsområde. En fænomenologisk-udviklingsmæssig tilgang som (Laing 1959) hører her til de absolutte undtagelser.

Et vigtigt teoretisk perspektiv i denne artikel har været for det første at vise, at psykotiske tilstande og personlighedstræk principielt tilhører personlighedspsykologiens område, lige så vel som det er tilfældet for neuroserne. Og for det andet at indplacere psykotiske personlighedsstrategier som specialtilfælde under det særlige virksomhedsteoretiske begreb, som hedder afkobling.

Den fuldstændige afkobling er en betydelig udfordring for en teori med en så stærk betoning af det sociale og det rationelle i personligheden. Men en teoris vitalitet viser sig netop i dens tilbøjelighed til konfrontationer med den empiri, som den har sværest ved at begribe. Den fuldstændige afkobling rejser et væsentligt teoretisk problem vedrørende den instans, hvorfra denne suspension af personligheden (og af virksomheden) finder sted.

Spørgsmålet er om det er fra personligheden selv, der udgår et abdikationssignal, eller om der er evt. fylogent udviklede sikkerhedssystemer i det, som vi her kalder den autonome psyke, der iværksætter den fuldstændige afkobling.

Afslutningsvis skal vi pege på de teoretiske problemer, som anvendelsen af begrebet *personlighedsstrategi* har afsløret. Begrebet strategi er her brugt tæt op ad den betydning, man finder hos (Bruner et al., 1956 p. 234). Vi har forsøgt at bruge dette begreb i en meget bred betydning, således at det spænder lige fra en *bevidst* fremgangsmåde, over en *automatiseret* og efterhånden ubevidst vanemæssig handlingsdisposition, til en *fossileret* og derfor muligvis irrationelt fungerende handlingsramme, der måske i sidste instans bliver en psykopatologisk gentagelsestvang. Vi har derimod endnu ikke nogen konsistent personlighedspsykologisk teoridannelse omkring de virksomhedsmæssige og udviklingsmæssige betingelser for en sådan fossileringspro-

ces.

I denne forbindelse må vi også fremhæve problemerne med den adskillelse mellem *strategi* og *reaktionsdannelse*, som er indbygget i den anvendte model for psykopatogenesen. Hvor strategien har en decideret conativ karakter, enten som intentionel plan eller som rammen om målrettede handlinger, der er reaktionsdannelsen et rent passivt psykisk træk, som et resultat af ydre begivenheder i forbindelse med utilsigtede (og ofte uerkendte) konsekvenser af egne handlinger.

Men det er klart, at ved denne afgrænsning bliver den konkrete demarkation mellem kategorien af fossilerede og evt. patologiske strategier på den ene side og kategorien af reaktionsdannelser på den anden nok så vanskelig.

Et andet teoretisk problem ved begrebet personlighedsstrategi er den systemiske karakter. En overordnet strategi kan styre en række underordnede strategier, og der kan være en ordnet strukturel sammenhæng mellem en række strategier. I den konkrete case har vi således postuleret, at Dortes forskellige strategier danner en ordnet helhed, idet de mest begrænsede strategier udgør en slags første, ydre forsvarskæder mod de trusler, som overgrebene udgør. Når en mere begrænset strategi bliver opgivet, er der en systematisk overgang til den næste, lidt mere vidtgående strategi, og så videre. På denne måde danner strategierne koncentriske ringe, lige som voldgravene og mure i et fæstningsanlæg. Netop fordi der endnu er tale om et heuristisk begreb, kan vi ikke udtale os om den eventuelle generalitet af netop dette arrangement. Det generelle er måske blot det forhold, at strategierne danner et sammenhængende system, der i øvrigt vil variere fra person til person.

5. Dortes epilog

Indledning

At vælge at give min accept til denne artikel og at arbejde med at læse og diskutere den, har været en stor udfordring for mig. Umiddelbart oplevede jeg forslaget om artiklen som noget farligt. Jeg var bange for at se noget på papir om mig selv, og jeg var også lidt bange for at se mig selv »stemplet som et tilfælde« (selv om jeg ikke oplevede det som en realistisk forventning).

Samtidig kunne jeg se, at en sådan artikel kunne bidrage til en øget viden om den form for incest, jeg har været udsat for - og en øget viden må give et bedre grundlag for terapeutisk arbejde med kvinder, som har denne baggrund. Og det synes jeg selvfølgelig er vigtigt.

Det blev hurtigt klart for mig, at jeg havde mit hovede for og mine følelser imod denne artikel - og at mine følelser imod i bund og grund handlede om at turde stå ved mig selv eller ej. Som det er fremgået af artiklen, har jeg en del i mig som er »min far i mig«, og det var denne del af mig selv, som ville

vinde, hvis jeg ikke turde stå ved mig selv (i alt fald på denne anonyme måde). Derfor valgte jeg at turde.

Det er et stort skridt for mig at være nået så langt, at jeg kan se denne artikel og føle, at det også er mig - at jeg godt kan stå ved mig selv, og at jeg ikke er et dårligere menneske, fordi de ting er sket med mig. Jeg føler mig både lettet og glad over at være nået dertil.

Min usikkerhed omkring at blive gjort til »et tilfælde« er væk. Jeg oplever ikke, at det er sket. Jeg oplever både artiklens indhold og samarbejdet om den, som noget dybt respektfyldt - på linie med terapien. Dertil kommer, at selv om der selvfølgelig ikke er noget grundlæggende nyt for mig i artiklen, så har jeg gennem læsning og diskussion af den dels fået en dybere indsigt, og dels har jeg fået denne indsigt ind i en større sammenhæng. Samtidig sætter arbejdet med artiklen en masse tanker i gang i mig. Hvor var jeg før, hvor er jeg nu, hvordan er jeg kommet dertil.

Hvor var jeg før?

I dag oplever jeg mig selv ved terapiens start som et meget ubehjælpsomt fungerende menneske. Jeg var nærmest lammet midt i et kaos af voldsomme og modstridende følelser og behov, og jeg forstod slet ikke, hvad det var, der var sket for mig. Jeg kunne næsten ikke rumme at begynde at huske de oplevelser med min far. Jeg følte mig på randen af opløsning. Jeg hadede og foragtede mig selv for, at jeg havde været sådan, at min far havde »været nødt til« at gøre sådan med mig. Jeg forsøgte at klamre mig til tomheden og uvirkeligheden og fornægtelsen, hvilket jeg dog ikke formåede konsekvent.

Jeg var meget, meget bange for at miste forholdet til min datter, og dermed også til min mand. Jeg var bange for, at de negative følelser, jeg pludselig havde over for min datter ville tage magten fra mig, og jeg ville ende med at skade hende. Jeg var bange for, at jeg selv var ved at blive sindssyg.

Jeg havde dengang en fysisk meget diffus oplevelse af mig selv. Jeg gled ud og ind af mig selv, stod ved siden af og så på eller gled ud i ét med andre mennesker. Jeg havde ikke altid nogen særlig klar oplevelse af, hvornår det skete, hvor jeg var, hvilken fysisk afgrænsning jeg havde. Dette komplicerede også mit forhold til andre mennesker, fordi jeg kunne opleve, at de virkeligt foragtede mig i en række situationer. Jeg var overhovedet ikke bevidst, at det handlede om »min far og mig«, om hans foragt, som jeg tog med, når jeg i følelsesmæssigt usikre situationer gled ud af mig selv og ud i et med andre mennesker. Jeg oplevede foragten som deres syn på mig, og jeg var enig med dem.

Samtidig havde jeg et voldsomt behov for kærlighed og omsorg, som jeg foragtede mig selv for, fordi jeg jo ingen ret havde til at få det behov opfyldt. Det var i sig selv en grundlæggende falskhed, at jeg overhovedet eksisterede, og falskheden accelererede i takt med min nye erkendelse af, hvor for-

færdelig jeg »i virkeligheden« var. Jeg havde endnu mindre ret end nogen-
sinde til at få opfyldt nogen behov.

Dertil kom, at jeg oplevede mig selv som så umættelig, at jeg nødvendigvis
ville blive mødt med afvisninger, hvis jeg begyndte at »åbne op« for dette be-
hov. Og jeg oplevede så stort et pres på mine følelser og behov, at jeg var
bange for, at de ville tage magten fra mig, at jeg rent fysisk ikke ville kunne
rumme dem og følgelig ville krakelere, gå i opløsning.

Endelig tillagde jeg også mig selv en noget overdrevet betydning dengang
-i alt fald på det negative plan. Jeg så mig selv som centrum for eller årsag til
næsten enhver ulykke, ethvert uheld, enhver negativ udvikling der skete,
hvor jeg befandt mig. Og da jeg samtidig gled så meget ud i ét med andre
mennesker og troede, at det var deres øjne, jeg så mig selv med (ikke min
fars) - så fik jeg faktisk »bekræftet«, at omverdenen så på mig med samme
negative vis som jeg selv.

Alt i alt oplevede jeg, på det tidspunkt hvor jeg begyndte i terapi, et sking-
rende misforhold mellem det følelsesmæssige kaos, der var inden i mig, og
den facade jeg var nødt til at klamre mig til for at holde sammen på mig selv
og for at få hverdagen til at hænge sammen - ved at leve op til i hvert fald et
minimum af krav i min familie og mit arbejde.

Hvor er jeg nu?

Jeg har været igennem en voldsom udvikling de sidste to år. Jeg har fået be-
arbejdet mine oplevelser så meget følelsesmæssigt, at de nu er blevet en del
af mig. En del, som jeg kan rumme og mærke nu, uden at føle mig truet af
opløsning eller glide ud i tomhed.

Jeg har fået en stor indsigt i min situation som barn, og i mine reaktioner
på de vilkår, jeg havde. Denne indsigt har hjulpet mig til at bearbejde meget
skyld og skam og selvforagt, og den har hjulpet mig over min angst for sinds-
syge. Jeg har fået en oplevelse af min egen styrke. Jeg ser ikke mere mine re-
aktionsmåder som truende tegn på sindssyge, men som nogle stærke strate-
gier, der har hjulpet mig til ikke at opleve det, jeg ikke *kunne* opleve.

Samtidig har jeg erkendt, at de strategier, som var gode for mig som barn,
er dårlige for mig nu. Jeg bruger dem stadig vanemæssigt i nogle situationer,
men de komplicerer mit liv mere, end de gavner det. Nu har jeg dog dels en
bevidsthed om, hvornår jeg bruger dem, og hvad jeg får ud af det, dels arbej-
der jeg med at prøve at aflægge mig dem, både omverdenskontrollen, tom-
heden, fornægtelsen og mine andre måder at opleve på. Jeg arbejder på at
holde fast i mig selv og turde mærke og rumme . . . Jeg synes, jeg er godt på
vej.

Jeg har lært at identificere »min far i mig«, ligegyldig hvilken form, jeg ser
ham optræde i (fx det jeg har oplevet som andre menneskers væmmelse og
foragt for mig). Jeg har taget kampen op imod ham og har vundet meget ter-
ræn. Min far har ikke nær den samme plads i mig som for et par år siden, og

jeg ved, hvordan jeg skal forholde mig for at få ham mere og mere ud af mig selv.

Jeg føler, jeg er ved at udvikle en kerne i mig selv, som er god. En kerne af følelser og holdninger, som er gode nok og rigtige nok, og så sikre at de ikke kan slås i stykker af »min far i mig«. Jeg er ved at få en grundlæggende følelse af, at jeg er et ganske almindeligt menneske, med lige så meget ret til at eksistere som alle andre. Den grundlæggende falskhed i hele mit liv er ved at forsvinde.

Jeg har fået en gradvis mere sikker oplevelse af mig selv. En oplevelse som i begyndelsen handlede om at få vendt en masse følelser og få en langt mere positiv selvopfattelse, mere selvtillid etc. Men som nu også har udviklet sig til en fundamentalt anderledes oplevelse af at være fysisk hel og fysisk adskilt fra andre mennesker.

Min krop er blevet mere sikker. Jeg kan rumme mange flere følelser, og følelser truer ikke mere med at splintre min krop. Jeg kan være mere nær ved min mand og mit barn, og det er mindre kompliceret. Jeg blander mig ikke så meget sammen med andre mennesker mere. Jeg bruger ikke så meget energi på at »holde sammen« på mig selv - jeg begynder at have en tryk følelse af, at jeg »hænger sammen«, helt af mig selv. Jeg har mere at give til andre mennesker - kan glemme mig selv i nogle sammenhænge og er ikke mere så krampagtigt centreret om mine egne behov.

Jeg oplever ikke mere mig selv som centrum for alt, hvad der sker omkring mig. Jeg oplever ikke kun mig selv, men også alle andre mennesker, som mere og mere adskilte fra hinanden. Dermed er det også blevet mere begribeligt og trygt for mig, at der kan opstå konflikter imellem mennesker, og de behøver ikke altid at have noget med mig at gøre. Der er konflikter, som er andres, ikke mine, og som jeg skal holde mig uden for, i stedet for at forsøge at styre og »løse dem« på andres vegne.

Jeg har fået en stærk og tryk samhørighed med min datter igen, og dermed også en tro på vores familie. Jeg oplever ikke mere min datter som så lille og sårbar og magtesløs.

Det var mig der var det som barn, og min datter er meget forskellig fra mig som barn. Hun er stærk, og jeg har tit undret mig over og beundret hende for den lethed, hun håndterer alle sine følelser med. Hun har en utrolig selvfølgelighed og klar oplevelse af sine egne behov og deres gyldighed, og alligevel en evne til at tåle ikke at få sine behov opfyldt her og nu, hvis der er andre eller andet, der må komme for tur først. Der er ikke noget, der »brænder sammen« for hende af den grund. Hun har en selvfølgelig forventning om, at hendes grænser bliver respekteret, og hun kan blive virkelig vred, hvis hun oplever disse overtrådt. Hun er blevet stærkere end mig.

Hvordan er jeg kommet hertil?

Jeg oplever det terapeutiske forhold som noget helt enestående i mit liv.

Hele mit voksenliv har jeg bevidst forsøgt at skabe mig en tilværelse så modsat mit opvækstmiljø som muligt. Der skulle ikke være druk eller vold, jeg skulle have en uddannelse, være økonomisk uafhængig etc. Det er da også lykkedes mig at få en sådan tilværelse, men hele tiden har falskheden luret, for det var også falskheden, jeg valgte ved at skabe mig et sådant liv. Jeg er blevet ved at slæbe rundt på de gamle følelser af at være så helt igennem hæslig og modbydelig og forkert indeni, at jeg ingen ret havde til at leve så godt et liv. Det føles som en fantastisk gave at få - eller rettere blive i stand til at tilkæmpe mig - retten til mig eget liv.

Men det er svært for mig at forstå, hvordan det overhovedet er lykkedes for mig at få ind i så tæt et tilknytningsforhold i terapien. Det er noget, jeg altid har været bange for, og måske var det netop, fordi jeg var så meget i krise, at jeg turde. Havde jeg ikke turdet, var jeg alligevel endt i opløsningen (sådan oplevede jeg det i hvert fald dengang). Havde det ikke været så tvungende nødvendigt for mig at gå i terapi, havde jeg ikke gjort det. Jeg oplevede meget hurtigt at få en masse fra Lone, som jeg gerne ville have (primært accept og omsorg). Jeg begyndte at mærke mine behov med en langt voldsommere styrke end før. Samtidig var jeg i konflikt, fordi jeg jo ikke oplevede at have nogen ret til noget godt. Jeg var meget bange for, at Lone skulle indse, at jeg ikke havde nogen ret til hende. Så bange, at jeg nogle gange aktivt forsøgte at overbevise Lone om dette. Det var næsten bedre at blive afvist end at være så sårbar og så bange for at blive det (og jeg oplevede det nærmest som uundgåeligt). Alligevel var det en stor lettelse at opleve alle mine argumenter blive fejlet af bordet. Men i meget lang tid oplevede jeg det som en helt realistisk mulighed, at Lone pludselig ville indse, at jeg ingen ret havde til hende, og her og nu standse terapien (hvilket for mig var det samme, som at jeg ville gå totalt i opløsning).

Det var en meget stor lettelse i starten af terapien at begynde at sætte ord på mine oplevelser. Og gradvis at udvikle en større forståelse af mig selv som barn, blandt andet af min egen magtesløshed i forhold til at ændre situationer og mine reaktionsmåder. Det gjorde mig i stand til at acceptere mig selv mere, og gradvist begyndte jeg at kunne bearbejde mine følelser. Det har været betydeligt sværere for mig at »vende« mine følelser, end at få den større indsigt og viden. Men lidt efter lidt har jeg fået bearbejdet de negative følelser af skam og skyld og selvforagt.

Det var svært for mig at holde fast i Lones accepterende holdning til mig. Jeg havde meget brug for den accept, men jeg kunne næsten ikke opleve den og holde fast i den. Den var uvirkelig for mig. Min fars foragt var det eneste virkelige og stærke og sande. I perioder var jeg meget i tvivl, ikke bare om Lones accept, men også om Lone overhovedet eksisterede (eller det hele bare skete i mit hoved). Og selv hvis Lone eksisterede, kunne jeg ikke forestille mig, at hun ville være der igen, næste gang jeg skulle se hende. Det føltes som et rent mirakel, hver gang Lone alligevel var der.

Men gradvist skete der det, at jeg begyndte at kunne klamre mig til Lone,

som var den accepterende og tilladende over for mig, i modsætning til »min far i mig«, og tage mere og mere imod det, jeg fik. Gradvist begyndte jeg at have en god oplevelse af »Lone i mig«. En følelse, som ikke mere forsvandt i samme øjeblik, jeg sagde farvel til Lone. Med denne nye sikkerhed og med Lones aktive støtte begyndte jeg at kunne udfordre »min far i mig«, og det tyranni som jeg havde ladet ham blive i mit liv. Jeg har gradvist kunnet smide større og større dele af »min far i mig« ud af mig selv, igennem kampe hvor jeg har tiltaget mig større ret til mit eget liv, tilladt mig selv flere ting etc.

Jeg oplever det som en proces, hvor jeg i første omgang flyttede min afhængighed fra »min far i mig« til »Lone i mig«, men hvor jeg derefter gradvist har udviklet så stærke og sikre følelser selv, at jeg har haft nok i at støtte mig til dem. På mange områder har jeg stadig kraftigt brug for at støtte mig til Lone.

Et tilbagevendende angstfyldt forhold for mig i terapien har været min afhængighed og sårbarhed og angst for at miste Lone. Jeg begyndte ret hurtigt at opleve mig selv som et lille afhængigt barn i forhold til Lone. Et barn med nogle kaotiske og voldsomme behov for kærlighed og omsorg. Der var en stor, stor modstrid imellem det voksne menneske, jeg skulle være i hverdagen og det lille barn, jeg oplevede mig selv som i terapien. Det var meget svært for mig at holde fast i mine oplevelser af at modtage omsorg og også meget vigtigt.

Hverdagen var et mere eller mindre bare forstyrrende element, som jeg prøvede at holde på afstand, for at være i stand til at holde fast i det eneste vigtige, Lones accept og omsorg. Jeg oplevede, at jeg svigtede min familie på det tidspunkt, men kunne ikke andet. Jeg kunne ikke lide mig selv for at være som et lille barn. Gang på gang besluttede jeg, at næste gang ville jeg simpelthen ikke være sådan, og jeg kæmpede med mig selv for at gennemføre det, men jeg formåede overhovedet ikke at styre det.

Det var vigtigt for mig at sætte ord på denne oplevelse af mig selv og få bekræftet, at den ikke kun var i mit hoved, men at Lone også oplevede mig sådan. Og at støtte mig til Lones udsagn om, at det var en udvikling, jeg havde brug for at gå igennem og at jeg gradvist ville blive uafhængig igen.

Alligevel følte jeg mig nogle gange helt i panik over situationen. Jeg følte mig fanget i en fælde, og jeg var virkelig vred på mig selv, over at jeg nogensinde havde tilladt mig selv at blive så sårbar og så afhængig. Jeg oplevede situationen som håbløs, fordi jeg vidste, at dette forhold til Lone kun kunne være midlertidigt, hvorimod mit behov for at være lille og få omsorg ikke var spor midlertidigt, men tværtimod helt umætteligt. Og derfor måtte jeg ende i en afvisning, der ville føre mig lige ud i opløsning. Jeg kom til et punkt, hvor jeg følte mig så afhængig og bange for min afhængighed (bange for at miste Lone), at jeg følte mig nærmest handlingslammet. Jeg kunne ikke forestille mig nogensinde at kunne klare mig uden Lone.

Det var Lone, der måtte styre denne proces, skubbe og lempe mig fra denne handlingslammethed over i en gradvis større uafhængighed, som jeg nu

føler, jeg har fået et solidt fodfæste i. Jeg oplever ikke mere mig selv som det lille barn i forhold til Lone. jeg føler mig ikke umættelig mere, selv om jeg kan have nogle store behov for omsorg stadigvæk. Min konflikt omkring afhængighed er selvfølgelig ikke fuldstændig løst, men jeg kan rumme den nu. Jeg har fået den placeret på et niveau, hvor det ikke længere er en afgrund af total opløsning, der truer mig. Jeg er begyndt at kunne forestille mig engang at kunne undvære Lone, selv om jeg ikke har lyst. Jeg føler, jeg er ved at have et godt greb om mit liv. Jeg har fået en indsigt, og fået bearbejdet nogle følelser så langt, at jeg begynder at have en kerne af noget sikkert og helt og godt i mig selv. Og jeg ved, hvordan jeg skal arbejde, hvad jeg skal slås for og imod.

LITTERATUR:

- ABRAHAM, K. 1907. »The Experiencing of Sexual Traumas as a form of Sexual Activity, *Selected Papers*. London: Hogarth 1927.
- ALLPORT, G.W. 1937. *Personality. A psychological Interpretation*. London: Constable 1949.
- BENDER, L. & BLAU, A. 1937. »The reaction of children to sexual relations with adults«. *Am. J. Ortopsychi.* 7, 500-18.
- BRUNER, J. et al. 1956. *A Study of Thinking*. New York: Wiley.
- FERENCZI, S. 1933. »Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind« i *Schriften zur Psychoanalyse, Band II*, Frankfurt am Main: Fischer 1982.
- HERMANN, J.L. 1981. *Father-Daughter Incest*, Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- KARPATSCHOF, B. 1981. »Leontjew's virksomhedsbegreb - og menneskets virksomhed«, *Psyke og Logos, nr. 1*, 57-70.
- KARPATSCHOF, B. 1983. »Samfundets opløsning - og selvets«, *Psyke og Logos, nr. 2*, 145-63.
- KARPATSCHOF, L. 1983. *Kvindens svaghed - en undersøgelse af hustrumishandling*. København: Antropos.
- KARPATSCHOF, L. 1984. »Den fænomenorienterede casemetode«. *Tidsskr. f. Nordisk Förening f. Pædagogisk Forskning nr. 3/4*, 14-25.
- KARPATSCHOF, L. 1985. »Kærlighedens ofre«, *Psyke og Logos, nr. 1*, 116-51.
- KAUFMANN, I. et al. 1954. »The family constellation and overt incestuous relations between father and daughter«, *Am. J. Ortopsychi.* 24, 266-79.
- LAING, R.D. 1959. *The Divided Self*, London: Pelican, 1959.
- LEONTJEW, A.N. 1959. *Problemer i det psykiskes udvikling*. København: Rhodos, 1977.
- LEWIS, M. & SARRELL, P.M. 1969. »Some psychological aspects of seduction, incest and rape in childhood«. *J. Am. Ch. Psychi.* 8, 606-19.
- LITIN, E.M. et al. 1956. »Parental influence in unusual sexual behavior in children«, *Psychoanal. Quarterly* 25, 37-55.
- LUKIANOWICS, N. 1972. »Incest I: Paternal Incest«, *Br. J. Psychi.* 120, 301-13.
- MASSON, J.M. 1984 Freud. *The Assault on Truth - Freud's Suppression of the Seduction Theory*. London: Faber and Faber.
- NAGEL, E. 1961. *The Structure of Science*. New York: Harcourt, Brace & World.
- PRÆTORIUS, N. & DUCAN, K.D. 1986. »Verbal Reports in Psychological Investigation«, *Psyke og Logos, nr. 2*, 259-88.

- SLOANE, P. KAPINSKY, E. 1942. »Effects of incest on the participants«, *Am. J. Orthopsychi.* 12, 666-73.
- STRAUSS, M.A. et al. 1980. *Behind closed Doors: Violence in the American Family*. New York: Doubleday.
- SUMMIT, R. KRYSO, J. 1978.. »Sexual abuse of children: A clinical spectrum«, *Am. J. Orthopsychi.* 48(2), 237-51.
- TSAI, M. et al. 1979. »Childhood Molestation: Variables related to differential impacts on psychosexual functioning in adult women«, *J. Ab. Psych.* 88(4), 407-17.
- WEINER, I.B. 1962. »Father-daughter incest: A clinical report«, *Psychi. Quarterly* 36(2), 607-32.